

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ»

**“ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΕΣ
ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ : ΜΕΛΕΤΕΣ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ”**

ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

Επιβλέπων καθηγητής: Εμμανουήλ Παπάζογλου

Κόρινθος , Οκτώβριος 2022

UNIVERSITY OF PELOPONNESE
FACULTY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCE AND
INTERNATIONAL RELATIONS

**MASTER OF SCIENCE PROGRAM IN “GOVERNANCE AND
PUBLIC POLICIES”**

**“PARTICIPATORY DEMOCRACY AND INNOVATIVE
PRACTICES IN LOCAL GOVERNMENT : CASE STUDIES IN
GREECE”**

MITROPOULOU MARIA

Supervisor: Papazoglou Emmanuel

Corinth, October 2022

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ ΔΗΛΩΣΗ

Με την ευκαιρία της κατάθεσης της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να διατυπώσω γραπτώς τις θερμότερες ευχαριστίες μου προς όλους τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές» για τις γνώσεις που μου μετέδωσαν στο γνωστικό αντικείμενο κατά το διάστημα των σπουδών.

Ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου Παπάζογλου Εμμανουήλ για την καθοδήγηση του σε όλη την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας και την αμέριστη βοήθεια του στην επιλογή του θέματος.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου και ιδιαίτερα το γιό μου για την κατανόηση και την υποστήριξη που έδειξαν σε όλη την διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη της συγγραφέως και ο επιβλέπων, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις

Η δηλούσα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

II. ABSTRACT

III. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

IV. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	1
ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ	1
1.1. Δημοκρατία.....	1
Εισαγωγή.....	1
1.2. Άμεση Δημοκρατία	3
1.3. Συμμετοχική Δημοκρατία	7
1.4. Κατευθυντήριες αρχές της συμμετοχικής δημοκρατίας σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ	8
1.5. Στάδια της συμμετοχικής δημοκρατίας σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ	9
1.6. Η αναγκαιότητα της συμμετοχικότητας στη σύγχρονη εποχή.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	11
ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	11
2.1. Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας	12
2.2. Συνθήκη του Μάαστριχτ	14
2.3. Συνθήκη της Λισσαβόνας	15
2.4. Σύγχρονες δράσεις και πρωτοβουλίες	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	21
ΛΟΓΟΛΟΣΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	21
ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΣΗΜΕΡΑ	21
3.1. Η αναγκαιότητα των ελεγκτικών μηχανισμών.....	21
3.2. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένας ακόμα ελεγκτικός μηχανισμός	22

3.3.Η επίδραση ελεγκτικών μηχανισμών σαν ανάχωμα της διαφθοράς και ελλείματος δημοκρατίας.	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	27
Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	27
ΧΡΗΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	27
4.1Η συμμετοχική δημοκρατία στην τοπική αυτοδιοίκηση της Ελλάδας μέσα από τη διαδικτυακή σφαίρα	27
4.2 Ιστορικό πλαίσιο τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα	28
4.3.Η τοπική αυτοδιοίκηση σήμερα στην Ελλάδα μέσα από το νομοθετικό πλαίσιο της κεντρικής εξουσίας.....	28
4.4.Συμμετοχή στην συμμετοχικότητα;	30
4.5.Τα παραδείγματα «συμμετοχικών πρωτοβουλιών» στην Ελληνική επικράτεια	32
4.6.Συμμετοχικοί προϋπολογισμοί	32
4.7.Οι εφαρμογές συμμετοχικότητας στην πράξη των Σ.Π στην τοπική αυτοδιοίκηση της Ελλάδας...34	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	37
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	40
ΛΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	42
ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ	42

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βασική επιδίωξη της διπλωματικής εργασίας είναι να αναφερθούν οι σύγχρονες πρακτικές άσκησης της συμμετοχικής δημοκρατίας, οι οποίες χρησιμοποιούνται από τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα.

Αρχικά θα εξεταστούν οι θεωρητικοί όροι. Με βάση την ανάδειξη της συμμετοχικής δημοκρατίας στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε μέσω μιας άλλης οπτικής ερωτήματα που ταλανίζουν δεκαετίες τη φιλελεύθερη δημοκρατία όπως τα ακόλουθα: «Τι είναι δημοκρατία;», «Ποιες είναι οι διακρίσεις της;», «Τι εννοούμε με τον όρο συμμετοχική δημοκρατία;», «Ποιες είναι οι κατευθυντήριες αρχές της και ποια τα στάδια συμμετοχής της;», «Ποιοι είναι οι λόγοι που επιβάλλουν την ενίσχυσή της στη σύγχρονη εποχή;». Μέσα από αυτό το πρίσμα θα επιχειρηθεί η ανάδειξη της σημασίας σε αυτό το «δύσβατο» μονοπάτι της άμεσης δημοκρατίας στην Ελλάδα, τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το μέσο μηχανισμών λογοδοσίας.

Στη συνέχεια μια από τις πιο εμβληματικές πρωτοβουλίες που επιχειρήθηκε να αναδειχθεί στις δραστηριότητες της συμμετοχικότητας είναι ο συμμετοχικός προϋπολογισμός. Μια ολιστική πρωτοβουλία που δημιουργεί οδοδείκτη και για άλλες πρωτοβουλίες άμεσης δημοκρατίας.

Επιπροσθέτως γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις δυσκολίες που επικρατούν στην ενεργή συμμετοχή των πολιτών στην τοπική αυτοδιοίκηση, όπως η απόσταση κεντρικής εξουσίας με την τοπική, αλλά και το περιορισμένο ενδιαφέρον των πολιτών.

Παράλληλα τονίζεται η σημασία της ψηφιακής αναβάθμισης της δημοκρατίας ως απάντηση στις δυσχέρειες, δίνοντας παραδείγματα εφαρμογής της συμμετοχικότητας στην τοπική αυτοδιοίκηση της Ελληνικής επικράτειας.

.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to investigate the contemporary practices of participatory democracy, which are used by local government bodies in Greece. First, we examine theoretically the terms. Based on the emergence of participatory democracy in Greece and specifically in local government, we attempt to take a different perspective on questions that have plagued liberal democracy for decades, such as the following: "What is democracy?", "What are its distinctions?", "What do we mean by the term participatory democracy?", "What are its guiding principles and what are its stages of participation?", "What are the reasons that require its strengthening in modern times?". Through this prism we highlight the importance in this "rough" path of direct democracy in Greece, the role of the European Union and the accountability mechanisms.

Then one of the most emblematic initiatives that has been attempted to highlight in the activities of participation is participatory budget. A holistic initiative that creates a roadmap for other direct democracy initiatives.

In addition, special reference is made to the difficulties that prevail in the active participation of citizens in local government, such as the distance between central and local authorities and the limited interest of citizens. At the same time, the importance of digital upgrading of democracy as a response to the difficulties is emphasized, giving examples of participatory local government in Greece.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει με ποια μέσα και κατά πόσο οι σύγχρονες πρακτικές άσκησης της συμμετοχικής δημοκρατίας χρησιμοποιούνται από τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα.

Με γνώμονα, λοιπόν, το παραπάνω ερώτημα, θα παρατεθούν εννοιολογικοί προσδιορισμοί που σχετίζονται με το προς εξέταση θέμα. **«Τι είναι δημοκρατία;», «Ποιες είναι οι διακρίσεις της;», «Τι εννοούμε με τον όρο συμμετοχική δημοκρατία;», «Ποιες είναι οι κατευθυντήριες αρχές της και ποια τα στάδια συμμετοχής της;», «Ποιοι είναι οι λόγοι που επιβάλλουν την ενίσχυσή της στη σύγχρονη εποχή;».**

Στη συνέχεια θα γίνει αναφορά στις πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της συμμετοχικότητας των πολιτών σε διάφορα επίπεδα διοίκησης και οργάνωσης μιας πολιτείας. Επιπροσθέτως, θα τονιστεί η σημασία της λογοδοσίας στη λειτουργία της συμμετοχικότητας, ως παράγοντας της εύρυθμης λειτουργίας του σχηματισμού που εξετάζουμε. Στο πλαίσιο αυτό θα παρουσιαστούν συνοπτικά οι σχετικές Συνθήκες, του Μάαστριχτ και κυρίως η Συνθήκη της Λισσαβόνας με την οποία προκρίθηκε έτι περαιτέρω ο θεσμός της συμμετοχικότητας των πολιτών στον σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων που τους αφορούν.

Θα ακολουθήσει σύντομος εννοιολογικός προσδιορισμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και θα προσδιοριστούν οι λόγοι για τους οποίους το πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης προσφέρεται για την άσκηση καινοτόμων πρακτικών συμμετοχικής δημοκρατίας. Κατόπιν, αφού μελετηθεί ο θεσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα, και το νομοθετικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί θα ερευνηθεί κατά πόσο οι νομικά προβλεπόμενες πρακτικές συμμετοχικής δημοκρατίας, όπως για παράδειγμα ο συμμετοχικός προϋπολογισμός εφαρμόζονται στην λειτουργία των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Προκειμένου να αναπτυχθεί το παραπάνω θέμα και να απαντηθούν τα ερωτήματα που τίθενται θα χρησιμοποιηθεί βιβλιογραφία – ελληνική και ξενόγλωσση, μελέτες του ΟΟΣΑ, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, της Εθνικής Σχολής Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ευρωπαϊκή και ελληνική νομοθεσία, αρθρογραφία και μελέτες που αντλήθηκαν από ιστότοπους όπως google scholar και jstor, καθώς και διδακτορικές διατριβές στις οποίες υπήρχε πρόσβαση μέσω του Εθνικού Αποθετηρίου Διδακτορικών Διατριβών.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στην παρούσα εργασία, με τη βοήθεια βιβλιογραφικών και διαδικτυακών πηγών θα κάνουμε ανάλυση της συμμετοχικής δημοκρατίας, ωστόσο λόγω των δυσκολιών και του περιορισμένων παραδειγμάτων, θα αναπτύξουμε ακροθιγώς περιπτώσεις δράσεων στο διαδίκτυο για να καταδείξουμε με αυτό τον τρόπο τις περιφερειακές δραστηριότητες, και δράσεις της συμμετοχικότητας στην τοπική αυτοδιοίκηση. Αυτό επιχειρήθηκε μέσω του συμμετοχικού προϋπολογισμού, και των συνεργασιών μεταξύ δήμων άλλων χωρών, καθώς και με ψηφιακές δράσεις που στόχο έχουν την αντιμετώπιση της περιβαλλοντολογικής κρίσης και όχι μόνο. Η εργασία ως κατακλείδα καταλήγει με τα γενικότερα συμπεράσματα της διερεύνησης του ζητήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

1.1.Δημοκρατία

«Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει να κάνει μόνο με τα κόμματα και τις πολιτικές, τους κανόνες ή τους κανονισμούς, αλλά κυρίως με τους ανθρώπους που την απαρτίζουν και τις φιλοδοξίες που αυτοί έχουν και διεκδικούν. Βασική επιδίωξη είναι η ενότητα των λαών με εγγενή συστατικά την ελευθερία και τις αξίες που αποσκοπούν στη δημιουργία ενός καλύτερου μέλλοντος».¹

Εισαγωγή

Η λέξη δημοκρατία αν την εξετάσουμε ετυμολογικά αποτελεί ένωση δύο λέξεων, «δήμος» (το σύνολο μιας ομάδας ανθρώπων που συναθροίζονται και έχουν πολιτικά δικαιώματα) και «κράτος» (εξουσία). Ο όρος Δημοκρατία κρύβει μέσα του εγγενείς αντιφάσεις και αινιγματικές εκφάνσεις, επιπροσθέτως κρύβει απίστευτες δυνάμεις και ανεξερεύνητες πτυχές. Πάντα υπήρχαν συζητήσεις και προβληματισμοί γύρω από την αποτελεσματικότητα του πολιτεύματος, αλλά και των ορίων που φθάνει η δικαιοδοσία της, τα τελευταία χρόνια. Ο προβληματισμός αυτός έχει ενταθεί γύρω από την ανακάλυψη άλλων δρόμων που εκπορεύονται από την ουσία του Πολιτεύματος, δρόμοι που αναφέρονται στην ισότητα και την ελευθερία. Οι έννοιες της ισότητας και της ελευθερίας είναι τα ζητούμενα των συζητήσεων, καθώς και των απόψεων για την εφαρμογή στην κοινωνία αυτών των άλλων δρόμων.

Ο όρος δημοκρατία δεν είναι ένα καινούργιο πολίτευμα που αποτελεί ανακάλυψη του σημερινού ανθρώπου, αντιθέτως επινοήθηκε πριν από δυόμισι χιλιάδες χρόνια στην Αθήνα και έχει διανύσει ένα μακρύ δρόμο ιστορίας και αγώνων σε αυτή την πορεία καθώς και μετασχηματισμούς στα πεδία που δρα. Η σύγχρονη δημοκρατία ήταν τώρα διαφορετική από την αρχαία αφού και τα δεδομένα είναι διαφορετικά και ακολουθούν τη δυναμική της εποχής

¹Ursula Von Der Leyen, Πρόεδρος της Επιτροπής, 27 Νοεμβρίου 2019.

της κάθε κοινωνίας. Το έθνος -κράτος ήταν το μοντέλο διακυβέρνησης που τελικά επικράτησε. Σήμερα επικρατεί ο τύπος της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σε διάφορες παραλλαγές.

Η αντίληψη ότι η δημοκρατία σε σχέση με τη σύγχρονη αντιπροσωπευτική δημοκρατία μπορεί να μετασηματιστεί σε συμμετοχική και άμεση, δείχνει την προσπάθεια των εναλλακτικών φορέων που έχουν δημιουργηθεί στην προσπάθεια να αποφευχθεί το αδιέξοδο των κρίσεων που αντιμετωπίζει η κοινωνία του σήμερα. Πρέπει, λοιπόν, να εστιάσουμε στα βασικά συστατικά και στις πραγματικές διαφορές που οδήγησαν το μοντέλο της «σημερινής» δημοκρατίας, να γίνει παρά τις αδυναμίες της το μέτρο σύγκρισης για τις σύγχρονες «μορφές δημοκρατίας», καθώς και των εναλλακτικών δρόμων που επιχειρούνται να χρησιμοποιηθούν.

«Η δημοκρατία δεν είναι πανάκεια για κάθε ανθρώπινο πρόβλημα, προσφέρει όμως την πιο ενδεικτική αρχή νομιμότητας – τη αποδοχή του λαού- ως βάση της πολιτικής τάξης. Είναι, λοιπόν, σημαντικό να κατανοήσουμε αυτήν την αρχή, καθώς και τις διάφορες διαμάχες που αυτή προκάλεσε, αν πρόκειται να εκφράσουμε μια ελκυστική και υπερασπίσιμη σύλληψη της δημοκρατίας στον αιώνα που ανοίγεται μπροστά μας».²

Η σημαντικότητα των λεγομένων της παραπάνω αναφοράς επιβεβαιώνεται στα παρακάτω λόγια του τελευταίου προέδρου των ΗΠΑ που επισκέφτηκε την Αθήνα του προέδρου Ομπάμα, ο οποίος χαρακτηριστικά ανέφερε:

«Πώς διασφαλίζουμε ότι οι πολίτες κάθε χώρας αισθάνονται ότι οι φωνές τους ακούγονται ,η ταυτότητά τους επιβεβαιώνεται και οι αποφάσεις που έχουν αντίκτυπο στην ζωή τους δεν είναι τόσο απομακρυσμένες από αυτούς που δεν είναι σε θέση να τις επηρεάσουν;»³ Τα λόγια αυτά του προέδρου Ομπάμα αντικατοπτρίζουν την κρίση που διέπει τον σύγχρονο κόσμο και τους δημοκρατικούς θεσμούς καθώς και την αναγκαιότητα μετάβασης των μηχανισμών σε πιο άμεσες και συμμετοχικές εκφάνσεις του πολιτεύματος.

Επομένως, η ενίσχυση των ενεργών πολιτών, καθώς και των δομών που θα έχουν ενεργή και άμεση εκπροσώπηση κρίνεται βαρύνουσας σημασίας. Η κοινωνία είναι παλίμψηστο και οφείλουν οι πολίτες που την στελεχώνουν να εγγράφουν κάθε φορά νέα κεφάλαια στον αγώνα διεκδίκησης πολιτικής ισότητας, αλληλεγγύης και κοινωνικής δικαιοσύνης.

²Held, David Models of Democracy, ed. Polity Press, {2006}, σελ. 14

³ <https://www.snf.org/el/grafeio-tyπου/lista-neon/2016/11/omilia-tou-proedrou-ton-ipa,-barack-obama,-sto-kpisi/>, (ανακτήθηκε 20/07/22)

Μέσω των εργαλείων της άμεσης και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας πρέπει να εμπλουτιστούν και να βρουν νέες ισορροπίες μορφών διαβούλευσης, δημοψηφισμάτων κ.α. Φυσικά το πρόσφορο έδαφος για να συμβεί είναι αυτό της τοπικής αυτοδιοίκησης, το οποίο είναι το πλησιέστερο στους πολίτες. Οι πολίτες μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορούν να λειτουργήσουν πολυσυλλεκτικά σκεπτόμενοι το κοινό καλό των τοπικών κοινωνιών.

1.2.Άμεση Δημοκρατία

Η δημοκρατία, το κράτος δικαίου είναι ο θεμέλιος λίθος στον οποίο βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η δημοκρατία ως αδιαπραγμάτευτη ευρωπαϊκή αξία σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πανανθρώπινη αξία θα συμπληρώναμε εμείς, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ενσωμάτωση ενός κράτους-μέλους στην ΕΕ.⁴ Οι πολίτες δέχονται τη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου ως το πιο σημαντικό συστατικό της.

Η δημοκρατία δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες να θεσπίζουν νόμους και πολιτικές σε ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό επίπεδο. Στο τελευταίο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης δίνεται μια ιδιαίτερη ευκαιρία προσαρμογής και δημιουργίας νέων εργαλείων. Προϋποθέτει όμως για να υπάρχει μια εύρυθμη λειτουργία των μηχανισμών, δομές λογοδοσίας και ελέγχων για τη διατήρηση ισορροπιών, καθώς και τα θεσμικά όργανα να επιστρατεύονται ώστε να αποτελούν δικλείδα ασφαλείας τηρώντας τους «νόμους» ενός πλουραλιστικού διαλόγου.

Για να είναι η συμμετοχή ουσιαστική, οι πολίτες πρέπει να έχουν καλλιεργήσει την κριτική σκέψη. Έχοντας κατακτήσει την κριτική σκέψη — θα μπορούν να επιλέγουν με δημοκρατικές διαδικασίες, στην δημόσια σφαίρα, σκεπτόμενοι το «κοινό καλό».

Η συνθήκες που δημιουργούνται καθιστούν δυνατή την ελεύθερη διατύπωση αντιφατικών απόψεων μεταξύ τους, με αποτέλεσμα όλες οι δομές που διαμορφώνουν την κοινωνία των πολιτών να μπορούν να συμβάλουν σε ένα ανοικτό πολυτροπικό διάλογο, χωρίς κακοπροαίρετες και εγκάθετες παρεμβάσεις, εσωτερικές ή εξωτερικές.

⁴<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0790&from=EN>, ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ -Σχετικά με το ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης για τη δημοκρατία-, 3/12/2020.

Η δημοκρατία μπορεί να αποτελέσει θετικό πόλο με απαράβατο όρο την πολύπλευρη φύση της ελευθερίας, όπως αυτός ορίζεται από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Υπό αυτό το πρίσμα ελευθερίες όπως της ενημέρωσης και της έκφρασης, παρέχουν την δυνατότητα σε όλα τα άτομα να εκφράζουν τις απόψεις τους, ανεξάρτητα από το πόσο καυστικές μπορεί να είναι οι θέσεις τους απέναντι στις κυβερνήσεις και στα στελέχη τους.⁵

Μέσα σε αυτές τις διεργασίες συναντάμε και τον όρο της άμεσης δημοκρατίας. Οι βασικοί θεσμοί συμμετοχής του λαού κατά τον Αλ. Σβόλο είναι τρεις:

- Η λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία,
- Η νομοθετική λαϊκή αρνησικυρία και
- Το (κυβερνητικό ή συνταγματικό) δημοψήφισμα που απαιτεί συνήθως την πρωτοβουλία όσων απαρτίζουν την κυβέρνηση.

Επιπροσθέτως ο θεσμός της ανάκλησης νόμου κατόπιν ανάληψης πρωτοβουλίας ορισμένου αριθμού πολιτών, των κυβερνητικών παραγόντων ή των βουλευτών αποτελεί θεσμό άμεσης Δημοκρατίας όχι όμως και άμεσης νομοθεσίας.⁶

Η Δημοκρατία είναι αδιανόητη χωρίς τη συμμετοχή των πολιτών. Ως εκ τούτου, παρά τον αυξανόμενο αριθμό χωρών που έχουν υιοθετήσει δημοκρατικές διαδικασίες, υπάρχουν λίγοι λόγοι για εφησυχασμό. Τα αντανακλαστικά της κοινωνίας οφείλουν να είναι ενεργά και να λειτουργούν συν επικουρικά με το πολίτευμα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας που έχει θεσμικά επικρατήσει από τον 19^ο αιώνα. Πολλές καθιερωμένες Δημοκρατίες υποφέρουν σήμερα από παρόμοια ζητήματα:

Πρωτίστως, διαφαίνεται η συμμετοχή των πολιτών να μειώνεται, τα κόμματα δυσκολεύονται όλο και περισσότερο να στρατολογήσουν υποψηφίους και μέλη και η τοπική Δημοκρατία κινδυνεύει να στερέψει λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος από τους κατοίκους των κοινοτήτων. Το έλλειμμα δημοκρατίας είναι απαραίτητο να καλυφθεί και αυτό μπορεί να γίνει μέσω εναλλακτικών οδών που δίνει η άμεση δημοκρατία. Η έννοια της άμεσης Δημοκρατίας και της συμμετοχικότητας είναι αλληλένδετες καθώς για να λειτουργεί με αμεσότητα και καίρια η βούληση του λαού χρειάζεται και την ενεργή συμμετοχή των πολιτών. Η άμεση ή συμμετοχική

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0790&from=EN>, ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ -Σχετικά με το ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης για τη δημοκρατία-, 3/12/2020.

⁶Harnekamp, Foremind Verfahren direkter Demokratie, σελ. 30.Η απόσυρση βουλευτών μέσω διάλυσης της Βουλής, κατόπιν απόφασης του εκλογικού σώματος, υπάρχει στα Συντάγματα ορισμένων γερμανικών ομοσπονδιακών κρατών, όπως αρ.39 Συντάγματος Βερολίνου.

Δημοκρατία φέρνει σε πρώτο πλάνο τη συλλογικότητα, την επίλυση των συγκρούσεων μέσω διαλόγου τη συζήτηση της κοινωνίας εκ των έσω.⁷

Οι θεσμοί μέσω των οποίων ασκείται η συμμετοχική Δημοκρατία κρατούν ανοιχτό το διάλυο επικοινωνίας με την κοινωνία των πολιτών στην ολότητα της, προκειμένου να λειτουργούν με διαφάνεια και ευκρίνεια σε όλο το φάσμα του κοινωνικού γίνεσθαι. Η συμμετοχική δημοκρατία αναγνωρίζεται πλέον ως αναπόσπαστο μέρος του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου.⁸

Η διαφορά με την αντιπροσωπευτική Δημοκρατία έγκειται στο ότι η άμεση Δημοκρατία προάγει την συλλογικότητα στην εξουσία. Μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις οι άνθρωποι συλλογικά λαμβάνουν απόφαση για ένα βαρύνουσα σημασίας ζήτημα οι ίδιοι. Το πιο μεγάλο μέρος της νομοθεσίας συνεχίζει να ορίζεται από το κοινοβούλιο που το απαρτίζουν οι υποψήφιοι της κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας.

Η άμεση και η έμμεση (αντιπροσωπευτική) Δημοκρατία αλληλεξαρτώνται.⁹ Η άμεση δημοκρατία αποτελεί τη λύση σε στοχευμένα ζητήματα, όπως τα παρακάτω. Πρώτο ζήτημα ορίζεται το πρόβλημα της αντιπροσώπευσης ψηφοφόρου - εκλεχθέντα. Με βάση την αρχή της εκπροσώπησης του λαού, η πλειοψηφία επιλέγει τον εκπρόσωπο που θα τον εκπροσωπήσει θεσμικά, την κυβέρνηση, και το πολιτικό κόμμα που θα προβούν σε συγκεκριμένες ενέργειες οι οποίες θα θωρακίζουν τα συμφέροντα του λαού. Οι ενέργειες αυτές είναι αποτέλεσμα των υποσχέσεων κατά την προεκλογική περίοδο.

Συχνό φαινόμενο είναι το κόμμα που έχει κερδίσει τις εκλογές να ακολουθεί διαφορετικό «πολιτικό δρόμο» σε σχέση με τις υποσχέσεις του, προκειμένου να αποκομίσει κάποια οφέλη. Σε μία αμιγώς αντιπροσωπευτική Δημοκρατία οι πολίτες δεν έχουν έναν τρόπο ή έναν μηχανισμό λογοδοσίας, ώστε να θέσουν υπό έλεγχο τους αντιπροσώπους τους κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην εξουσία, όπως αυτό ορίζεται στο εκάστοτε σύνταγμα. Αποτέλεσμα της έλλειψης του ελέγχου και κάποιου επιτυχημένου μηχανισμού λογοδοσίας είναι η αλόγιστη σπατάλη πόρων, η απάτη και η διαφθορά του μηχανισμού εξουσίας.¹⁰

⁷Schmidt, G, Manfred, Θεωρίες της Δημοκρατίας, εκδ Σαββάλας Αθήνα, 2000, σελ.280.

⁸Η συμμετοχική δημοκρατία σε πέντε σημεία, © Ευρωπαϊκή Ένωση, 2011.

⁹Kaufmann Bruno, Böchi Rolf, Braun Nadja (2010), The IRI (Initiative & Referendum Institute Europe) Guidebook to Direct Democracy in Switzerland and beyond, editor Paul Carline in cooperation with Federal Department of Foreign Affairs, General Secretariat, Presence Switzerland, 196.

¹⁰Άρθρο, Kyriazis N. and Metaxas T. 'Bounded Rationality and Institutional Change' Evolutionary and Institutional Economic Review, 2010.

Επόμενο ζήτημα είναι οι περιορισμένες προτιμήσεις των πολιτών. Στην δημοκρατία με αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση, η επιλογή που έχει ο ψηφοφόρος για να ξεχωρίσει και να επιλέξει καθορίζεται από τα προεκλογικά προγράμματα. Δεν υπάρχουν επιλογές για συγκεκριμένα θέματα και δεν μπορούν να προσθέσουν εκ νέου θέματα που δεν συμπεριλαμβάνονται στα εκλογικά προγράμματα, επομένως εκλείπει η εξατομικευμένη προσέγγιση καίριων ζητημάτων που μπορεί να απασχολούν τον λαό. Τα πολιτικά κόμματα λειτουργούν ως η μοναδική επιλογή πάνω στα ζητήματα αποφάσεων.

Η άμεση Δημοκρατία λειτουργεί καταλυτικά ως προς αυτόν τον μονόδρομο που έχει δημιουργηθεί¹¹, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο διευρυμένες τις επιλογές των ψηφοφόρων-πολιτών, κάνοντας τις πιο ξεκάθαρες. Αποτελεί τρόπο επιβολής των πολιτών διαδραματίζοντας πιο ενεργό ρόλο μέσω του ελέγχου και της λογοδοσίας των αντιπροσώπων τους, στο βαθμό που έχουν απωλέσει την εμπιστοσύνη τους κατά τη διάρκεια της εκλογικής θητείας τους με τις πολιτικές επιλογές τους.

Επιπροσθέτως, η δυνατότητα πρότασης ψηφοφορίας από τον λαό, μπορεί να προκαλέσει την αλλαγή της πολιτικής πορείας των πολιτών που έχουν εκλεγεί σύμφωνα με τις επιταγές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.¹² Αυτή μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι εγγενώς μια άμυνα ελέγχου στις παθογένειες της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Βεβαίως αξίζει να ειπωθεί ότι σε όλες τις περιπτώσεις δεν υπάρχει σύστημα που να αποτελεί πανάκεια στις παθογένειες του συστήματος διακυβέρνησης. Από αυτόν τον κανόνα δε διαφέρει και η άμεση δημοκρατία. Ενδεικτικό της παραπάνω διαπίστωσης αποτελεί και η κριτική θεώρηση της άμεσης δημοκρατίας από τον Schmidt (2000) της οποίας τα βασικά σημεία συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Η άμεση δημοκρατία μπορεί να μετασηματιστεί σε τυραννία των πολλών.
- Εδραίωση μίας μη πραγματικής εικόνας του ανθρώπου. Η άμεση δημοκρατία αγνοεί το γεγονός ότι ο πολίτης προσπαθεί να διεκδικήσει τους ιδιοτελείς σκοπούς του και μόνο υπό συγκεκριμένες συνθήκες είναι διατεθειμένος να συνεργαστεί για το κοινό καλό.
- Αποτελεί μη σωστός υπολογισμός όσον αφορά την δυνατότητα των πολιτών. Το επίπεδο της πληροφορίας και οι λύσεις που δίνονται για πολιτικά θέματα ως τρόπος αντιμετώπισης είναι σε χαμηλά επίπεδα.

¹¹Matsusaka, J. The Eclipse of Legislatures: Direct Democracy in the 21st Century. PublicChoice, 2005.

¹²Στο ίδιο, 192.

- Δίνει προτεραιότητα σε όσους επιδιώκουν να συμμετέχουν. Αυτοί δε που συμμετέχουν είναι σχεδόν πάντα πολίτες που έχουν επαφή με την πληροφορία, με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και συχνά μάλλον με υψηλό εισόδημα.¹³

Όλες αυτές οι διαπιστώσεις είναι χρήσιμες και οφείλουμε να τις λάβουμε υπόψιν στον τρόπο εφαρμογής των εκδοχών άμεσης δημοκρατίας που χρησιμοποιούνται ανά περίπτωση.

1.3. Συμμετοχική Δημοκρατία

Η συμμετοχή είναι ο ακρογωνιαίος λίθος στην εδραίωση του πολιτεύματος της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας από τον 19^ο αιώνα, όπου σταδιακά η συμμετοχή του εκλογικού σώματος, είχε δικαίωμα να επιλέγει τους ανθρώπους για τη θεσμική εκπροσώπησή τους.

Η συμμετοχική δημοκρατία δίνει ιδιαίτερο βάρος στη συμμετοχή του πολίτη και τη διαχωρίζει εγγενώς από τις υπόλοιπες.¹⁴ Η λέξη συμμετοχή είναι ακριβώς αυτή που αποτελεί την απάντηση στο σημερινό πολιτικό αδιέξοδο που έχει επέλθει παγκοσμίως, αλλά και στην Ελλάδα. Η συμμετοχική δημοκρατία συνενώνει πολλές και διαφορετικές έννοιες μεταξύ τους.

Αρχικά, σε πρώτο πλάνο είναι η ενεργοποίηση του πολίτη, ο οποίος αποτελεί ένα ενεργό υποκείμενο με άμεση δράση στα πολιτικά δρώμενα της κοινωνίας. Παράλληλα με την ενεργή συμμετοχή τονίζεται και η ατομική ευθύνη, καθώς και η σχέση με τον πολιτικό φιλελευθερισμό, ο οποίος δίνει έμφαση στην αποκεντρωμένη εξουσία.¹⁵ Με αυτόν τον τρόπο υπάρχει η σύνδεση με το σήμερα και η ανάγκη δημιουργίας μηχανισμών που θα προκρίνουν την πολυπολιτισμική συνύπαρξη.

Το μοντέλο της ενεργοποίησης των υποκειμένων σε μια συλλογική μορφή προϋποθέτει την ικανότητα των πολιτών να έχουν γνώμη και δράση, και αν αυτοί δεν τη διαθέτουν να την αποκτήσουν μέσα από την επαφή με τα συλλογικά όργανα και τις αποφάσεις.¹⁶

¹³Schmidt G. Manfred (2000), Θεωρίες της Δημοκρατίας, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.

¹⁴ Μαρία Δαμανάκη, Συμμετοχική Δημοκρατία-Εγχειρίδιο για ενδιαφερόμενους, εκδ. Καστανιώτη, 2004.

¹⁵Στο ίδιο, 29.

¹⁶Ο.π

Εννοείται πως όλοι οι πολίτες δεν έχουν την απαιτούμενη εμπειρία εκ των προτέρων, επομένως υπάρχει η πρόκληση να υπάρξουν οι διαδικασίες αυτογνωσίας και ωρίμανσης. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες οι πολίτες αποκτούν πρόσβαση στη γνώση και ενσυναίσθηση για τα συμφέροντα των άλλων όπου μέσα σε αυτά υπάρχει και το δικό τους, αφού προκρίνεται το «κοινό καλό» μιας κοινωνίας.¹⁷ Αυτή η θεωρητική κατεύθυνση έχει χαρακτηριστεί ως η θέση του «αυτο-σχηματισμού».¹⁸

Πολλούς θεωρητικούς του δυτικού πολιτισμού τους έχει απασχολήσει η λειτουργία της δημοκρατίας και η πορεία της μέσω της ενεργής συμμετοχής στο μέλλον.

Χαρακτηριστικά ο **Elster** τονίζει ότι ο μετασχηματισμός της Δημοκρατίας μετασχηματίζει και τους πολίτες.¹⁹ Ο **Χάμπερμας** θεωρεί ότι η «περισσότερη δημοκρατία» αποτελεί και στοιχείο επιτυχούς διακυβέρνησης μιας κοινότητας και κοινωνίας ευρύτερα. Οι πολίτες μέσω αυτής θα επιδιώκουν να υπηρετήσουν την έννοια της «κοινής ευημερίας».²⁰

Οι προκλήσεις του σήμερα προϋποθέτουν ότι για αλλαγή πλεύσης και διαφοροποίησης της παθογενούς πορείας οφείλει η κοινωνία να ακολουθήσει και άλλους δρόμους που θα αποτελέσουν οδοδείκτη σε μια πιο συλλογική και άμεση δημοκρατία. Άλλωστε αυτό επιδιώκει και η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της διαμόρφωσης ενεργών πολιτών με κριτική σκέψη στο πλαίσιο πολυπολιτισμικών κοινωνιών.²¹ Με μια τέτοια προοπτική αξίζει σε πρώιμο στάδιο να δούμε αυτές τις πολιτικές στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης.

1.4. Κατευθυντήριες αρχές της συμμετοχικής δημοκρατίας σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ

Ο Οργανισμός Οικονομικής συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) καταστατικοί στόχοι του οποίου είναι η ενίσχυση της πληροφορίας, της δημόσιας διαβούλευσης και της ενεργής

¹⁷Barber. A.E, Recruiting employees: Individual and organizational perspectives, εκδ, Sage Publications, Inc, 1998.

¹⁸ Μαρία Δαμανάκη, Ό. π, 29.

¹⁹ Στο ίδιο, 30.

²⁰ Ό, π.

²¹Απόφαση του Συμβουλίου της Ευρώπης <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/el/pdf>, (ανακτήθηκε στις 01/08/2022)

συμμετοχής στις αποφάσεις των πολιτικών. «Ως προς την αναγκαιότητα καθιέρωσης και ανάπτυξης θεσμών και διαδικασιών πληροφόρησης, διαβούλευσης και συμμετοχής. Ο ΟΟΣΑ την εντάσσει στην ευρύτερη ανάγκη για:

1. «Καλύτερες δημόσιες πολιτικές και τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητάς τους.
2. Μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στη διακυβέρνηση, μέσα από τη κοινωνική νομιμοποίηση, τη διαφάνεια και τους μηχανισμούς λογοδοσίας.
3. Την ενδυνάμωση των δημοκρατικών καθεστώτων, μέσα από την προώθηση της ενεργούς συμμετοχής των πολιτών.»²²

Ο ΟΟΣΑ μετά από την πολυετή δράση του που ξεκίνησε μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και είχε υπό την διαχείριση του τα κονδύλια του σχεδίου Marshal προέκρινε την ενεργή συμμετοχή των πολιτών όπως διαφαίνεται παραπάνω. Η συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων και στη διαμόρφωση των πολιτικών αποτελεί βασικό στοιχείο της ορθής διακυβέρνησης στα δημοκρατικά καθεστάτα.

Σε αυτό το πλαίσιο ο ΟΟΣΑ έχει στραφεί στην υποστήριξη προγραμμάτων που προωθούν τη συμμετοχική δημοκρατία. Αυτό επιχειρείται να υλοποιηθεί με τις μελέτες χωρών, προκρίνοντας παράλληλα κατευθυντήριες γραμμές συμμετοχικότητας, διαβούλευσης και λήψης αποφάσεων. Ο ΟΟΣΑ πρόκρινε αυτές τις λειτουργίες και στις ίδιες τις κυβερνήσεις αλλά και στη Δημόσια Διοίκηση.

1.5.Στάδια της συμμετοχικής δημοκρατίας σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ

Τα στάδια της συμμετοχικής δημοκρατίας είναι τρία σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ. Οι πυλώνες σε αυτή την πορεία είναι αρχικά η πληροφόρηση, η διαβούλευση και η ενεργή συμμετοχή των

²²Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, σελ. 158, 2011.

πολιτών. Οι έννοιες αυτές είναι εγγενείς ουσίες της εύρυθμης λειτουργίας της συμμετοχικής διαδικασίας.

Η πληροφόρηση είναι η αρχή αυτής της διαδικασίας και είναι ως προαπαιτούμενο η ενημέρωση των κρατικών δομών στους πολίτες. Η ενημέρωση των πολιτών λειτουργεί αρχικά διττά , αφενός παθητικά όταν οι πολίτες επιζητούν ενημέρωση ,και αφετέρου ενεργητικά ως προς την διάχυση της πληροφορίας ανάμεσα στην κοινωνία των πολιτών. Η ενημέρωση-πληροφόρηση γίνεται μέσα από την ελεύθερη πρόσβαση στα αρχεία και τις ιστοσελίδες της εκάστοτε κυβέρνησης.²³

Η διαβούλευση έχει να κάνει με τις ζυμώσεις των πολιτών ως προς την οργάνωση και την ανατροφοδότηση των πολιτών με την θεσμική εξουσία. Η κυβέρνηση ορίζει το πλαίσιο και ζητείται με αυτόν τον τρόπο η άποψη των πολιτών.

Τέλος, ακρογωνιαίος λίθος είναι η συλλογική και διευρυμένη συμμετοχή των πολιτών σε μια σχέση με το κράτος. Κατά τη διαδικασία αυτής της σχέσης οι πολίτες συμμετέχουν ενεργά στις πολιτικές και στον προσδιορισμό της προπαρασκευαστικής διαδικασίας.²⁴ Μέσα από αυτό τον μηχανισμό με τα τρία σημεία ο ΟΟΣΑ επιδιώκει να δομήσει την κουλτούρα της συμμετοχικής Δημοκρατίας στα κράτη που αποτελούν μέλη του.

1.6. Η αναγκαιότητα της συμμετοχικότητας στη σύγχρονη εποχή

Οι υπέρμαχοι της συμμετοχικής δημοκρατίας ισχυρίζονται ότι την αντιπροσωπευτική δημοκρατία την ακολουθεί μια αδράνεια που αλλοιώνει τους πολίτες που την αποτελούν και λειτουργεί αυτοκαταστροφικά στο ίδιο το πολίτευμα. Αυτή η καταστροφική πορεία μπορεί να αναχαιτιστεί μόνο από την συμμετοχική Δημοκρατία.²⁵

Ο **Schmidt** ισχυρίζεται ότι το δίλημμα επίλυσης των προβλημάτων σε διεθνή και υπερεθνική βάση ,με βάση το έλλειμμα δημοκρατίας και την περιορισμένη συμμετοχή των πολιτών, μπορεί να απαντηθεί μόνο αν οι ελλείψεις σε συλλογικό επίπεδο εξισορροπηθούν μέσα από

²³ Στο ίδιο, 158.

²⁴ Στο ίδιο, 159.

²⁵ Δαμανάκη, Ό.π, 33.

ευκαιρίες διαλόγου, συμμετοχής και λήψης αποφάσεων συλλογικά σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.²⁶

Η αναγκαιότητα της συμμετοχικότητας στη σύγχρονη εποχή κρίνεται βαρύνουσα σημασίας καθώς οι ανισότητες ανάμεσα στους πολίτες σε παγκόσμιο επίπεδο εκτοξεύονται και το έλλειμμα δημοκρατίας μεγαλώνει, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων είναι το πιο σημαντικό ανάχωμα. Άλλωστε, η ενεργός συμμετοχή των πολιτών προϋποθέτει και συνειδητοποίηση των πολιτών, όπως και ανάληψη της ευθύνης μαζί με τη συνδιαμόρφωση των πολιτικών.²⁷

Οι κοινωνικές ανισότητες απειλούν την κοινωνική συνοχή και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.²⁸ Η απάντηση ανάγεται στην ενεργοποίηση των πολιτών σε συλλογικό βαθμό, σε τοπικό αρχικά και εθνικό μετέπειτα επίπεδο. Η κοινωνική ασφάλιση δεν αρκεί να καλύψει τους κινδύνους που ελλοχεύουν, καθώς η συνεχή εργασία δεν είναι δεδομένη λόγω των υψηλών ποσοστών ανεργίας. Η κοινωνία οφείλει να λάβει δράση και πρωτοβουλίες που να αποσκοπούν στην διαμόρφωση κοινωνικής συνοχής.²⁹

Η ευθύνη και η συμμετοχή πρέπει να είναι εγγενείς παράγοντες αυτής της επανεκκίνησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

²⁶ Στο ίδιο.

²⁷ Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, σελ. 262, 2011.

²⁸ <http://www.gsrt.gr/inequalities/index.html>, (ανακτήθηκε 01/08/22)

²⁹ Δαμανάκη, 34.

2.1.Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας

Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας δημιουργήθηκε με σχέδιο δράσης του Ευρωπαϊκού συμβουλίου και η προβλεπόμενη διαδικασία της κατοχύρωσης του από τα κοινοβούλια κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης έλαβε χώρα στις 15 Οκτωβρίου 1985. Η πλειονότητα των κρατών-μελών του Συμβουλίου αποτελούν και μέλη του Χάρτη.

Ο Χάρτης δεσμεύει όσον αφορά τις πολιτικές τα κράτη που έχουν συνυπογράψει την συνθήκη να εγγυώνται την αυτονομία των τοπικών αρχών σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Προωθεί την επιλογή ότι η αρχή της τοπικής αυτοδιοίκησης οφείλει να κατοχυρώνεται θεσμικά στο εσωτερικό των κρατών και, εάν είναι εφικτό, στο Σύνταγμα. Οι τοπικές αρχές οφείλουν να εκλέγονται με ψηφοφορία που θα έχει την αποδοχή των περισσότερων πολιτών.

Η καταστατική αρχή του Χάρτη είναι, ότι οι δημόσιες υποθέσεις θα πρέπει να λειτουργούν κατά προτίμηση από αρχές που είναι κοντύτερα στους πολίτες, επιπροσθέτως ο Χάρτης κρίνει ότι το δικαίωμα των πολιτών να συμμετέχουν συλλογικά στη διαχείριση και εξέταση των δημόσιων υποθέσεων είναι μια από τις δημοκρατικές αρχές την οποία συνηγορούν όλα τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης.³⁰

Η εδραιωμένη άποψη που υπάρχει είναι, ότι σε τοπικό επίπεδο το δικαίωμα αυτό μπορεί να ασκηθεί απ' ευθείας με στόχο την βέλτιστη λειτουργία του μηχανισμού διοίκησης και διευθέτησης των ζητημάτων, έχοντας στο μυαλό ότι οι δομές της τοπικής εξουσίας με ουσιαστικές ευθύνες μπορεί να συνεισφέρουν σε μια διοίκηση που να είναι και λειτουργική και δίπλα στον πολίτη.³¹

Το Συμβούλιο της Ευρώπης προκειμένου να τονίσει τη συμμετοχικότητα στις δράσεις των πολιτών συνέταξαν ένα πρόσθετο πρωτόκολλο: ***Πρόσθετο Πρωτόκολλο του Ευρωπαϊκού Χάρτη Τοπικής Αυτοδιοίκησης για το δικαίωμα συμμετοχής στις υποθέσεις τοπικής αρχής Ουτρέχτη, 16.XI.2009.***³²

³⁰Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας, <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-grc-cypriot-a6/1680a19f12>, 11.

³¹ Στο ίδιο, 12.

³² Στο ίδιο, 24.

Η πρόκριση της συμμετοχικότητας γίνεται ευδιάκριτη παραθέτοντας το άρθρο 2 του πρωτοκόλλου που επιβεβαιώνει την επιθυμία της συλλογικής παρουσίας των πολιτών στα ζητήματα της τοπικής αυτοδιοίκησης:

Άρθρο 2 – Αποφάσεις που δρουν υπέρ του δικαιώματος συμμετοχής

Όπου στην πρώτη ήδη διάταξη του άρθρου αναφέρει χαρακτηριστικά: Τα μέρη λαμβάνουν όλα τα μέτρα ώστε να είναι εφικτή η άσκηση του δικαιώματος συμμετοχής σε υποθέσεις των τοπικών αρχών.³³

Συνοψίζοντας γίνεται κατανοητή ότι η πρόθεση του Χάρτη είναι να ενισχύσει τη συμμετοχικότητα στον μηχανισμό της τοπικής αυτοδιοίκησης. Αυτό γίνεται ξεκάθαρο και στην αναφορά του Χάρτη που προκρίνει στα συμπεράσματα του.

- η ουσιαστική συμμετοχή των τοπικών αρχών στη δημοκρατία, σε μια λειτουργική εύρυθμη διοίκηση και στην καλύτερη κατανομή των αρμοδιοτήτων.
- ο σημαίνων ρόλος των τοπικών αρχών στην οικοδόμηση της αντίληψης που θέλει να εδραιώσει ο μηχανισμός προώθησης της Ευρωπαϊκής πολιτικής.
- Η εγγενής πρόσληψη για την τοπική αυτοδιοίκηση να έχει ουσιαστική δημοκρατική αντίληψη και ελευθερία δράσεων

Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας είναι ο πρώτος οδοδείκτης που προασπίζει τα δικαιώματα των κοινοτήτων και αυτών που τις στελεχώνουν, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο την πρώτη θεσμική παρέμβαση υπέρ της συμμετοχικότητας από την μεριά του Συμβουλίου της Ευρώπης.

³³Στο ίδιο,28-29.

2.2.Συνθήκη του Μάαστριχτ

Η ημερομηνία 7 Φεβρουαρίου του 1992 έμεινε στην ευρωπαϊκή ιστορία ως μια εμβληματική στιγμή στην προσπάθεια της ενοποίησης μεταξύ των κρατών. Για τη συνθήκη αυτή υπήρξαν πολλές διαφορούμενες απόψεις.

Το πολιτικό φάσμα των απόψεων αυτών ταλαντεύονταν ανάμεσα σε εθνικιστικά αφηγήματα που εξέφραζαν τις επιφυλάξεις τους και στις πομπώδεις δηλώσεις που διατύπωναν την ουσιαστική συμμετοχή των «**υψηλών συμβαλλόμενων μερών**» για ένα μονοπάτι «**που στόχο έχει την ενοποίηση των κοινοτήτων της Ευρώπης, όπου οι αποφάσεις θα είναι δίπλα στους πολίτες, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας**» και την προοπτική συνθήκης που θα οδηγήσει σε επόμενα μεταβατικά στάδια, μέσω των οποίων θα πρέπει να «**περπατήσει**» η Ευρωπαϊκή Ένωση ώστε να εξελιχτεί και να ολοκληρωθεί.³⁴ Η συνθήκη αντιπροσωπεύει ένα νέο πεδίο εξέλιξης της πολιτικής ενοποίησης των κρατών-μελών που αποτελούν την ευρωπαϊκή ένωση. Ένα ζητούμενο που στις διακηρύξεις σημειώνεται με «έντονα γράμματα» αλλά επί της ουσίας προσπαθεί να επιτευχθεί ακόμα και σήμερα.

Η Ε.Ε. διακηρύττει συνεχώς την επιθυμία δημιουργίας μηχανισμών διαβούλευσης στις εσωτερικές διεργασίες των κρατών και μετέπειτα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίες να λειτουργούν ως βασική συνιστώσα των υπό διαμόρφωση πολιτικών της. Βάσει των συνθηκών που έχουν συμφωνηθεί για την εύρυθμη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, πρέπει να προβαίνει σε συνεχείς, εκτενείς και πολυπρόσωπες διαβουλεύσεις, πριν να προταθεί μια νομοθεσία, και εν συνεχεία για λόγους διαφάνειας να δημοσιεύει τα έγγραφα διαβουλεύσεων.

Με τη συνθήκη του Μάαστριχτ γίνεται μια σημαντική προσπάθεια δημιουργίας μιας γέφυρας επικοινωνίας μεταξύ των πολιτών και των οργάνων που θα θεσμοθετούν. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η **Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή** (θεσμικό συμβουλευτικό όργανο το οποίο ιδρύθηκε με τη **Συνθήκη της Ρώμης του 1957**), η οποία εκπροσωπεί διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές συνιστώσες της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών και έχει αναλάβει μια διαδικασία διαβούλευσης διαμέσου του διαδικτύου σχετικά με την αντιπροσωπευτική ή μη παρουσία των ευρωπαϊκών οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών. Στη συνθήκη του Μάαστριχτ αναγράφεται ξεκάθαρα και η Επιτροπή των Περιφερειών, μέσω της οποίας κατοχυρώνεται ο εμβληματικός ρόλος που θα

³⁴ Ν. 1850/89 κύρωση του Ευρωπαϊκού χάρτη τοπικής αυτονομίας, προοίμιο.

διαδραματίσουν οι δομές των τοπικών αρχών στην συν διαμόρφωση των ευρωπαϊκών αποφάσεων.³⁵

Ενδεικτικό ως προς αυτό είναι το **Άρθρο 198 Α** της συνθήκης : μια επιτροπή συμβουλευτικού χαρακτήρα που ονομάζεται «**Επιτροπή των Περιφερειών**», αποτελούμενη από εκπροσώπους φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης ,οι οποίοι είναι εκλεγμένα μέλη οργάνων σε τοπικό επίπεδο είτε αρμόδιοι που έχουν πολιτική ηγεσία σε αιρετές συνελεύσεις.³⁶

Η συνθήκη του Μάαστριχτ αποτελεί ένα καίριας σημασίας βήμα στην θεμελίωση της Ευρώπης πάνω σε ουσιαστικά δημοκρατικά ιδεώδη. Καταστατικός σκοπός για την Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν η οικονομική και νομισματική ένωση και διευρύνοντας σταδιακά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σε άλλους τομείς, επιτυγχάνεται η πολιτική διάσταση της Κοινότητας.

Εν συνεχεία, η συνθήκη του **Άμστερνταμ το 1997**, λειτουργεί συμπληρωματικά στη συνθήκη του Μάαστριχτ με σκοπό να πλησιάσει περισσότερο η Ένωση στους πολίτες της και τα κράτη μέλη να συνεργαστούν καλύτερα. Επιπροσθέτως, η συνθήκη διευρύνει τη διαδικασία συν απόφασης καθώς και την λειτουργία της ψηφοφορίας με ειδική πλειοψηφία και απλοποιεί και αριθμεί εκ νέου τα μέρη των συνθηκών. Είναι ξεκάθαρο ότι ο εγγενής λόγος δημιουργίας της συνθήκης είναι η προσπάθεια εκδημοκρατισμού και της συμμετοχής των πολιτών μέσω των περιφερειών καθώς και μείωσης του δημοκρατικού ελλείμματος που υπάρχει σε όλα τα κράτη μέλη.³⁷

2.3.Συνθήκη της Λισσαβόνας

Η υπογραφή της Συνθήκης της Λισσαβόνας συνέβαλε δομικά θωρακίζοντας το πλαίσιο που προασπίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη συμμετοχική δημοκρατία και την εμβάθυνση της διαφάνειας σε όλα τα επίπεδα της διακυβέρνησης. Επιπροσθέτως, εδραίωσε ως πεδίο δράσης αυτών των εννοιών την Τοπική αυτοδιοίκηση.

Όλα αυτά υπογράφηκαν στα τέλη του **2007** στη **σύνοδο κορυφής της Λισσαβόνας**. Η Συνθήκη της Λισσαβόνας συνυπογράφει και ενισχύει με τις συμφωνημένες τροποποιήσεις τις

³⁵<https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/files/in-the-past/ep-and-treaties/maastricht-treaty/el-resolution-on-the-results-of-the-intergovernmental-conference-19920407.pdf>.

³⁶Ο. π.

³⁷<http://users.sch.gr/christzoumer/economia/images/ee/sinthikes/maastricht.pdf>.

τρεις αρχές δημοκρατικής διακυβέρνησης, οι οποίες αποτελούν τον οδοδείκτη για τη διαμόρφωση πυλώνων σταθερότητας στο δημοκρατικό πλέγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αρχές είναι οι ακόλουθες:

- ✓ **Δημοκρατική ισότητα των οργάνων:** Η ισότητα διασφαλίζει την αντιμετώπιση ισότιμα όλων των πολιτών στους θεσμούς του κράτους, αλλά και σαν ένωση συλλήβδην. Αυτό κατοχυρώνεται στα ευρωπαϊκά όργανα στο **άρθρο 2**, της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το άρθρο κάνει αναφορά στον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του κράτους δικαίου, της ελευθερίας και της δημοκρατίας.³⁸
- ✓ **Κατοχυρώνεται και διευρύνεται η αντιπροσωπευτική δημοκρατία:** Με αυτόν τρόπο η φωνή των ανθρώπων «ακούγεται» και «αγγίζει» θεσμικά την εξουσία, έχοντας πρόσβαση οι πολίτες στα κέντρα εξουσίας. Ενδεικτικό ως προς αυτό είναι το ακόλουθο άρθρο: Στο **άρθρο 10** της συνθήκης τονίζεται: ότι κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ενεργά στους θεσμούς της Ε.Ε και οι αποφάσεις που θα ληφθούν να εξαρτώνται από το πολίτη και κατά πόσο τον επηρεάζουν στην ζωή του.³⁹
- ✓ **Προσπάθεια ενίσχυσης της συμμετοχικής Δημοκρατίας:** Με αυτόν τον τρόπο προκρίνεται η σημασία των διαβουλεύσεων, καθώς και του διαλόγου μέσω διάφορων ενώσεων, την κοινωνία των πολιτών, τους κοινωνικούς συμπαίκτες, τους εκπροσώπους των μη θεσμικών οργάνων, όπως η εκκλησία.

Ενδεικτικό των παραπάνω λεχθέντων είναι το ακόλουθο άρθρο:

Στο άρθρο 11 της συνθήκης αναφέρεται «Οι δομές εξουσίας, με τα κατάλληλα μέσα, παρέχουν στους πολίτες και στην συνέχεια στις αντιπροσωπευτικές ενώσεις τη δυνατότητα να κοινοποιούν και να συνδιαλέγονται δημόσια για όλους τους τομείς δράσης της Ένωσης. Οι δομές αυτές επιχειρούν να λειτουργήσουν με ανοιχτό διάλογο και διαφάνεια μέσω εκτεταμένων διαβουλεύσεων που αποφασίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Επιπροσθέτως οι πολίτες, εφόσον συγκεντρωθεί ένας αριθμός που αγγίζει το ένα εκατομμύριο, μπορούν να συγκαλέσουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, να θέτει στοχευμένες θέσεις σε θέματα στα οποία οι εν λόγω πολίτες θεωρούν ότι απαιτείται η δράση της Ένωσης για την εφαρμογή των Συνθηκών. Οι διεργασίες και οι συνθήκες που

³⁸<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT>.

³⁹<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/145/the-citizens-of-the-union-and-their-rights>.

απαιτούνται για την ενεργοποίηση της εν λόγω πρωτοβουλίας καθορίζονται σύμφωνα με το άρθρο 24, πρώτο εδάφιο της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.»⁴⁰

Αναφέροντας τις παραπάνω κατευθυντήριες γραμμές γίνεται ευδιάκριτη η διάθεση σε Ευρωπαϊκό επίπεδο ανοίγματος της κοινωνίας καθιστώντας την εταίρο στις διαβουλεύσεις. Χαρακτηριστικά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας τη διέπει η αρχή της επικουρικότητας. Η επικουρικότητα προκρίνει τις αποφάσεις μέσα από διαβουλεύσεις μεταξύ των πολιτών επαρκώς πριν θεσμοθετηθούν και νομοθετηθούν.

Ενδεικτικό είναι το παρακάτω παράθεμα από το βιβλίο του κ. Μάρδα:

«η αρχή της επικουρικότητας αποσκοπεί στο να διασφαλίσει ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στον πολίτη, ενώ δικαιολογείται ο επαρκής έλεγχος των δράσεων που αναλαμβάνονται σε κοινοτικό επίπεδο καθώς δεν είναι δυνατή η ανάληψη σε εθνικό, περιφερειακό και υπερεθνικό επίπεδο»⁴¹ Όλα αυτά πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στο ειδικό πλαίσιο ότι ένας από κύριους στόχους του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η προαγωγή της δημοκρατίας.⁴²

Η Συνθήκη που εξετάζουμε συνέβαλε σε αυτόν τον στόχο, προωθώντας παράλληλα την καλλιέργεια της δημοκρατικής συνείδησης, της ενεργής συμμετοχικότητας των πολιτών στα κέντρα των αποφάσεων έστω και εν μέρει.

2.4.Σύγχρονες δράσεις και πρωτοβουλίες

Γινόμαστε μάρτυρες ότι τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια δυναμική συνταγματικής-δημοκρατικής μεταρρύθμισης, που στόχο έχει την ενδυνάμωση της αποκέντρωσης και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Γίνεται προσπάθεια οι αποφάσεις να αφορούν-συμμετέχουν οι πολίτες, παράλληλα οι τελευταίοι να αποτελούν μέρος του μηχανισμού των αποφάσεων και να συναισθανθούν ώστε να γίνουν περισσότερο ενεργοί στα κοινά τους ζητήματα. Η προσπάθεια επίτευξης αυτού του στόχου έχει διττό σκοπό.

⁴⁰ Ο. π.

⁴¹ Μάρδας Δ., Από την ΕΟΚ στην ΕΕ, «Από την ολοκλήρωση της Ενιαίας Αγοράς έως την πολιτική ενοποίηση του Ευρωπαϊκού χώρου», Β' έκδοση, Ζυγός, Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 304.

⁴² Εγχειρίδιο σχετικά με το ευρωπαϊκό δίκαιο κατά των διακρίσεων, σ.183,εκδ, 2018. Παρατίθεται ηλεκτρονικά, https://www.echr.coe.int/documents/handbook_non_discr_iaw_ell.pdf.

Αρχικά, να εκδημοκρατιστεί μέσω της ενεργής συμμετοχής των πολιτών η θεσμική εξουσία, αντιπαραβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο τη συνεχή διόγκωση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων και δευτερευόντως να λειτουργεί εποπτικά στη θεσμική εξουσία, εφόσον με τη συμμετοχή δημιουργούνται υπεύθυνοι και κριτικά σκεπτόμενοι πολίτες, οι οποίοι συμμετέχουν ενεργά στο μηχανισμό λογοδοσίας των κρατικών θεσμών. Σε αυτό οδηγούν η δημιουργία μηχανισμών όπως είδαμε παραπάνω (ΟΤΑ) και οι Συνθήκες που αναλύσαμε (Συνθήκη του Μάαστριχτ, Συνθήκη της Λισσαβόνας).Στις τελευταίες δύο δεκαετίες παρατηρείται επέκταση των διαδικασιών διαβούλευσης τόσο στον δυτικό πολιτισμό συλλήβδην σε ιδιωτικό και δημόσιο τομέα.

Στην Ελλάδα, η συζήτηση περί συλλογικών διαβουλεύσεων έχει αρχίσει να εντείνεται τα τελευταία χρόνια, αλλά οι πρακτικές είναι ακόμα σε πρώιμο στάδιο.⁴³Αυτή παρατηρείται τόσο στις δυτικές κοινωνίες (π.χ. ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Ολλανδία, Γερμανία, Καναδάς) όσο και στο επίπεδο διακρατικών και διεθνών οργανισμών (π. χ Ο.Ο.Σ.Α, Ε.Ε).

Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, οι στόχοι τους οποίους οι κεντρικές εξουσίες προσπαθούν να επιτύχουν μέσω της ενίσχυσης της δημόσιας διαβούλευσης και συλλογικότητας είναι:

- ✓ η αναβάθμιση των πολιτικών αποφάσεων καθώς οι κεντρικές εξουσίες διευκολύνονται στο να συλλέξουν δεδομένα, απόψεις και πιθανές λύσεις ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τα σύγχρονα ζητήματα που άπτονται του σχεδιασμού πολιτικής σε συνθήκες πολυπαραγοντικής πολυπλοκότητας των πολιτικών και χρονικών πιέσεων.
- ✓ η αντιμετώπιση των σύγχρονων συνθηκών της κοινωνίας της πληροφορίας
- ✓ η εγκόλπωση των απόψεων των πολιτών κατά τις ζυμώσεις σχεδιασμού δημόσιας πολιτικής
- ✓ η επίτευξη των στόχων στον τομέα της λογοδοσίας και της διαφάνειας
- ✓ η ενδυνάμωση του δημόσιου συναισθήματος εμπιστοσύνης στη κυβέρνηση.⁴⁴

Κάθε απόπειρα χρήσης θεσμικά της διεργασίας δημόσιας διαβούλευσης σε εσωτερικό ή διεθνές επίπεδο, προϋποθέτει την ύπαρξη των γενικών κανόνων που πρέπει να την

⁴³Λαδή Σ. (2015). Συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια πολιτική: από τη θεωρία στην πράξη. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 24, 79–98.

<https://doi.org/10.12681/sas.904> Διαδικτυακά διαθέσιμο:

https://www.ResearchGate.net/publication/283575317_Symmetoche_ton_politon_ste_demosia_politike_apo_te_theoria_sten_praxe#fullTextFileContent.

⁴⁴Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης(OECD 2001: 19-26).

διέπουν και οι οποίες αναφέρονται παραπάνω. Όλες οι σύγχρονες δράσεις βαδίζουν πάνω σε αυτά τα «μονοπάτια» λειτουργώντας επικουρικά στην κρατική εξουσία και ως αντίβαρο στο έλλειμμα δημοκρατίας και τη γιγάντωση των ανισοτήτων που ταλανίζει τις σύγχρονες αστικές-δυτικές δημοκρατίες.

Ο βηματισμός δίνεται σε μεγάλο βαθμό διακρατικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ακολουθείται από τα κράτη-μέλη. Μετέπειτα αυτά φροντίζουν να εφαρμόζουν τις οδηγίες των Βρυξελλών. Σε μεγάλο βαθμό, πεδίο γόνιμο, για να γίνουν πράξη αυτές οι εντολές είναι η Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές που διατίθεται στην φαρέτρα των κυβερνήσεων για την επίτευξη των στόχων αυτών είναι η ορθότερη μεταφορά της πληροφορίας και η ενίσχυση του θεσμού της συλλογικού διαλόγου.⁴⁵ Τα εργαλεία αυτά βρίσκουν πεδίο εφαρμογής στις Περιφέρειες και τους Δήμους μαζί με τη βοήθεια των διακρατικών θεσμών, με σκοπό την ενδυνάμωση της αποκέντρωσης της εξουσίας και την ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η Ευρώπη ειδικότερα έχει τάση προς την ενίσχυση του ρόλου των Περιφερειών και των θεσμών Αυτοδιοίκησης ως μηχανισμών αποκέντρωσης της εξουσίας ,από τα πάνω προς τα κάτω σε ιεραρχικό επίπεδο, και την αισθητή μείωση των συγκεντρωτικών δομών των εθνικών κρατών μέσα από την άμεση δημοκρατία και την συμμετοχικότητα των πολιτών στις αποφάσεις.

Οι τάσεις ενίσχυσης της ευρωπαϊκής Αυτοδιοίκησης συνάδουν με την καταστατική αρχή της επικουρικότητας, σύμφωνα με την οποία οι λήψεις των αποφάσεων πρέπει να λαμβάνονται όσο το δυνατό πιο κοντά στον πολίτη και στο επίπεδο στο οποίο ασκείται η λειτουργία αποτελεσματικότερα, ώστε να συντείνουν προς τη σταδιακή δημιουργία ενός πολυμορφικού και πολυτροπικού μοντέλου λήψης αποφάσεων με πρωταγωνιστές τους πολίτες.

Σε αυτό θα συμβάλλουν όπως προαναφέραμε οι μορφές πληροφόρησης (πρόσβαση στην πληροφόρηση, συνήγορος του πολίτη, (τοπικά δημοψηφίσματα, ηλεκτρονική διαβούλευση κ.ά.) και ενεργής συμμετοχής (συλλογή υπογραφών, συμμετοχικός προϋπολογισμός κ.ά.) όπου καταδεικνύουν στην πράξη την προσπάθεια πολιτικής επαγρύπνησης των πολιτών

⁴⁵ Βλ, το άρθρο της Στέλλας Λαρδή.

στη διατήρηση και αύξηση των δημοκρατικών μηχανισμών, ως ένας άλλος μηχανισμός εποπτείας των θεσμών.

Μια προσπάθεια όμως που ακόμα δεν έχει επιτευχθεί, αντιθέτως είναι ακόμα ζητούμενο και μακρόπνοος στόχος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΣΗΜΕΡΑ

3.1. Η αναγκαιότητα των ελεγκτικών μηχανισμών

Οι ελεγκτικοί μηχανισμοί αποτελούσαν και αποτελούν έως και σήμερα τη δικλείδα ασφαλείας των θεσμών της δημοκρατίας μπροστά στο «φόβο» της εκτροπής των θεσμών και της δημοκρατίας συνάμα. Η δημοκρατία είναι άμεσα συνυφασμένη με τον έλεγχο της διοίκησης, αφού με αυτό τον τρόπο θωρακίζεται η εύρυθμη λειτουργία της τελευταίας. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να παρατεθεί αυτούσια η διαπίστωση του Γάλλου φιλοσόφου **Κάρολου Μοντεσκιέ** (Charles Montesquieu, 1689-1755 μ.Χ.), ο οποίος εξήγησε πως *«κάθε άνθρωπος που ασκεί εξουσία τείνει να την καταχραστεί, προχωρεί ώσπου να συναντήσει φραγμούς, γι' αυτό πρέπει τα πράγματα να είναι διευθετημένα έτσι ώστε η εξουσία να αναχαιτίζει την εξουσία»*.⁴⁶

Σύμφωνα με τους **Pujas and Rhodes** οι παράγοντες που συντελούν ουσιαστικά στην επίτευξη μιας δημόσιας διοίκησης και σφαίρας περιορισμένης σημαντικά από τη διαφθορά, είναι οι ακόλουθοι:

1. Πολιτική δέσμευση για ηθική συμπεριφορά (από την πολιτική ηγεσία)
2. Αποτελεσματικό νομικό πλαίσιο
3. Αποτελεσματικός μηχανισμός λογοδοσίας
4. Εφαρμόσιμος κώδικας συμπεριφοράς
5. Μηχανισμός κοινωνικοποίησης σε επαγγελματική βάση (συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης)

⁴⁶<https://www.universitedepaix.org/il-faut-que-le-pouvoir-arrete-le-pouvoir-montesquieu/>, (ανακτήθηκε στις 5/9/2022).

6. Υποστηρικτικές δημόσιες υπηρεσίες

7. Ύπαρξη ηθικού συντονισμού

8. Ενεργή κοινωνία πολιτών⁴⁷

Σε αυτό το σχήμα γίνεται κατανοητή η απαραίτητη παρουσία και δράση ενεργών πολιτών στα ζητήματα λογοδοσίας και στελέχωσης των θεσμοθετημένων ελεγκτικών μηχανισμών με πολίτες κριτικά σκεπτόμενους και συνειδητοποιημένους για την εύρυθμη λειτουργία της δημοκρατίας.

Για να δημιουργηθεί όμως αυτή η κουλτούρα που μαζικά εκφράζεται μέσα από την ενεργή κοινωνία των πολιτών, πρέπει να υπάρχουν «εστίες» συμμετοχικής και άμεσης δημοκρατίας. Αυτές οι προσπάθειες ευδοκούν συνήθως μέσα από τις δομές της Τοπικής αυτοδιοίκησης με την αρωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.2. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένας ακόμα ελεγκτικός μηχανισμός

Το Συμβούλιο αποτελεί σε επίπεδο αποφάσεων το υψηλότερο επίπεδο της ΕΕ. Διαβουλεύεται και ανακοινώνει τη νέα νομοθεσία της ΕΕ, μέσα από τις ζυμώσεις και την προπαρασκευαστική εργασία πάνω από 150 επιτροπών που συν-λειτουργούν για την πιο αποτελεσματική διαδικασία λήψης αποφάσεων.⁴⁸

Τα κράτη μέλη της Ε.Ε έχουν εκχωρήσει το δικαίωμα ώστε οι αποφάσεις του Συμβουλίου να είναι υπερεθνικές και με αυτό τον τρόπο δεσμευτικές στην πραγμάτωση των αποφάσεων σε εύλογο χρονικό διάστημα, στις οποίες αν δεν συμμορφωθούν τα κράτη μέλη υπάρχουν κυρώσεις συνήθως οικονομικής υφής.

Επομένως, γίνεται κατανοητό ότι για τη χώρα μας όπως και για τα υπόλοιπα κράτη μέλη, η υπερεθνική Ε.Ε λειτουργεί ως ένας επιπλέον ελεγκτικός μηχανισμός που κρίνει συνοπτικά την

⁴⁷ Veronique Pujas & Martin Rhodes, 1998. "[Party Finance and Political Scandal in Latin Europe](#)", εκδ, European University Institute (EUI), 1998.

⁴⁸ <https://www.consilium.europa.eu/el/council-eu/decision-making/>, Το Συμβούλιο επικουρείται από τουλάχιστον 150 ομάδες και επιτροπές, οι οποίες είναι γνωστές ως 'προπαρασκευαστικά όργανα' (Ανακτήθηκε στις 5/9/2022)

ποιότητα της δημοκρατίας σε όλα τα επίπεδα και επιβάλλει κυρώσεις σε περίπτωση εκτροχιασμού της χώρας.

Ο ρόλος της Ε.Ε σημαντικός καθότι δεν είναι ένας μηχανισμός λογοδοσίας που επιβλέπει τους θεσμούς και λογοδοτεί ο ίδιος στην εγχώρια σφαίρα, αλλά είναι υπερεθνικός οργανισμός που υπερβαίνει τα κράτη και διεθνοποιεί τα ζητήματα που προκύπτουν σε κάθε χώρα. Ταυτόχρονα τα κράτη -μέλη έχουν την εξουσία να εκχωρούν κάποιες από τις εξουσίες τους στα θεσμικά όργανα της ΕΕ. Επομένως αυτά τα όργανα λαμβάνουν δεσμευτικές υπερεθνικές αποφάσεις.⁴⁹

Η Ένωση επιπροσθέτως θωράκισε την δυνατότητα ευελιξίας των πολιτικών της αποφάσεων και την πραγμάτωσης τους μέσα από την αρχή της επικουρικότητας. Στόχος της συμπερίληψης της αρχής της επικουρικότητας είναι οι αποφάσεις που λαμβάνονται να είναι όσο πιο κοντά στον πολίτη γίνεται. Αυτό το συναντάμε [στο άρθρο 10 παράγραφος 3 ΣΕΕ](#).⁵⁰

Η δυνατότητα δράσης επομένως των χωρών κρατών μελών μέσω της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και της πολιτικής που προωθεί η Ε.Ε μέσα από την Τοπική Αυτοδιοίκηση μέσω της άμεσης δημοκρατίας και της συμμετοχής ενεργών πολιτών στις αποφάσεις έχει διττή σημασία. Αρχικά, ήταν μια επιλογή για τους πολίτες να συμμετέχουν πιο ενεργά στη λήψη αποφάσεων, αλλά και να παρακολουθούν τις αποφάσεις που έχουν ληφθεί και τις πιθανές ευθύνες των κρατικών διοικήσεων.

Όμως όλοι οι θεσμοί δεν αποτελούν πανάκεια και με τα χρόνια θα υπάρχει πάντα μια παθολογία της κρατικής λειτουργίας και η θετική η μη συμβολή της Ένωσης στην επίλυση των ζητημάτων. Για αυτό σήμερα που μιλάμε, μετά από μια πανδημία, οικονομική κρίση, και τις οικονομικές ανισότητες κρίνεται αναγκαία η ουσιαστική ύπαρξη και δράση μηχανισμών λογοδοσίας που θα αντιμετωπίζουν τα προβλήματα του πολίτη μέσα από την αναζήτηση των παθογενειών του συστήματος.

Στο ψήφισμα του της **24 Ιουνίου 2021**, το Κοινοβούλιο επεσήμανε ότι «*οι τοπικές σε όλες τις βαθμίδες αρχές εφαρμόζουν και χρησιμοποιούν περίπου το 70 % της νομοθεσίας της ΕΕ*», και κάλεσε την Επιτροπή να βελτιώσει τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες διαβούλευσης.⁵¹

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αναφορές για την ύπαρξη ελλείμματος δημοκρατίας στην επικράτεια της ΕΕ παίρνουν διαστάσεις οι οποίες εντείνονται κυρίως σε περιόδους

⁴⁹<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/8/supranational-decision-making-procedures>, (Ανακτήθηκε στις 5/9/2022)

⁵⁰ Ο.π.

⁵¹ Ο.π.

οικονομικών ή πολιτικών στιγμών αβεβαιότητας και κρίσης.⁵² Επομένως, τα τελευταία χρόνια το δημοκρατικό έλλειμμα διογκώνεται και σε εθνικό επίπεδο όπως στην Ελλάδα, αλλά και σε υπερεθνικό επίπεδο όπως η ΕΕ.

Η αναζήτηση εναλλακτικής είναι η προσπάθεια διαφάνειας μέσω των μηχανισμών λογοδοσίας και τη δημιουργία πολιτών με κοινωνική συνείδηση και κριτική σκέψη. Η δημοκρατία είναι πολλά περισσότερα από μια λήψη αποφάσεων και λήψη πολιτικών που συνάδουν με τα συμφέροντα των πολιτών. Η εγγενής ουσία της Δημοκρατίας είναι η πολιτική θέληση. Εάν η πολιτική σκηνή δεν προσφέρει αυτή την ελευθερία της επιλογής, η σύνδεση μεταξύ των προτιμήσεων των ψηφοφόρων και του διακυβεύματος των πολιτικών αφήνεται στην βούληση των οικονομικών ελίτ και των θεσμών που καταλήγουν να τις υπηρετούν.⁵³

Στο θέμα της εφαρμογής των πολιτικών υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις. Κάποιοι θεωρούν ότι η λήψη αποφάσεων ως επιστέγασμα δημοκρατικών διαδικασιών θα μπορούσε να αποτελεί μια δικλείδα ασφαλείας. Δίχως όμως την ύπαρξη μηχανισμών λογοδοσίας αυτό τη βήμα θα ήταν άνευ ουσίας. Οι μηχανισμοί δίνουν τη δυνατότητα και σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο) να διαδραματίζουν ενεργό ρόλο της κοινωνίας των πολιτών και να επιτηρούν τις λήψεις αποφάσεων τόσο σε εθνικό όσο και σε επίπεδο ΕΕ. Το πεδίο δράσης του είναι ευρύ και αγγίζει τα ζητήματα που δημιουργούν έλλειμμα Δημοκρατίας έως και τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως ο ΟΗΕ.⁵⁴

Επομένως, τα εργαλεία υπάρχουν αυτό που χρειάζεται είναι η βούληση πραγμάτωσής του με στόχο να υπερκαλυφθεί το έλλειμμα δημοκρατίας παγκοσμίως μέσω και των μηχανισμών λογοδοσίας.

3.3. Η επίδραση ελεγκτικών μηχανισμών σαν ανάχωμα της διαφθοράς και ελλείματος δημοκρατίας.

⁵² Παναγιώτης Λιαργκόβας και Νικόλαος Αποστολόπουλος : Κοινωνική δικτύωση και διάλογος για τη μείωση του δημοκρατικού ελλείματος στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: Μια πολυκριτηριακή μεθοδολογική προσέγγιση λήψης αποφάσεων, εκδ, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ, 2020.

⁵³ Simon Hix, επιστημονικό άρθρο με τίτλο: The Party System in the European Parliament: Collusive or Competitive? 2003.

⁵⁴ Αντωνία Παπαδάκη, διπλωματική εργασία του πανεπιστημιακού ιδρύματος: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας με τίτλο: Οι μηχανισμοί λογοδοσίας: Πρακτικές και ανάπτυξη πολιτικών σε ένα διεθνές χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, 2016.

Η επίδραση των ελεγκτικών μηχανισμών ένδικα και μη, όπως αναφέραμε και παραπάνω αποτελούν το βασικό ανάχωμα στις προσπάθειες υπονόμησης του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Ένα από τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν είναι η διαφθορά. Η διαφθορά υπάρχει σε όλες τις βαθμίδες του κράτους και των θεσμών γενικότερα. Αποτελεσματικοί έλεγχοι είναι εκείνοι που πραγματοποιούνται εντός της υπηρεσίας από ικανούς προϊσταμένους, με έντονη την εν συναίσθηση στα προβλήματα των πολιτών, λειτουργικά γραφεία και κανονισμούς ηθικής συμπεριφοράς που συντελούν στην αποτροπή ή τον εντοπισμό περιστατικών διαφθοράς. Διαφανείς διαδικασίες διευκολύνουν την άσκηση ελέγχου και ικανοί προϊστάμενοι εποπτεύουν τους υφισταμένους για πράξεις διαφθοράς που παραμένουν ατιμώρητες. Η διαφάνεια είναι η απάντηση στη διαφθορά, όπως επίσης και η διαφθορά είναι το βασικό κομμάτι που θέλει να αντιμετωπίσει η συμμετοχική δημοκρατία και να το υπερκεράσει.

Σε αρκετές χώρες, όπως η Σιγκαπούρη, το Χονγκ Κονγκ, η Αργεντινή και άλλες, συστήνονται επιτροπές κατά της διαφθοράς ή γραφεία ήθους επιφορτισμένα με την αρμοδιότητα να παρακολουθούν τα επίπεδα διαφθοράς ή να μεριμνούν για τη μείωσή της, για παράδειγμα, μέσα από τον έλεγχο των εισοδημάτων των δημοσίων λειτουργών.⁵⁵ Για να έχουν επιτυχή λειτουργία αυτά τα γραφεία πρέπει να απέχουν από την πολιτική επιρροή και να απαρτίζονται από ακέραιο πολιτικό προσωπικό.

Επιπροσθέτως, ο μηχανισμός λογοδοσίας που επιχειρεί να αντιταχθεί στη διαφθορά πρέπει όλες τις λειτουργίες του να τις διέπει η διαφάνεια. Λόγου χάριν θα πρέπει να αναρτά τα αποτελέσματα των ερευνών δημόσια στο διαδίκτυο,⁵⁶ κάνοντας κοινωνούς με αυτό τον τρόπο την κοινωνία των πολιτών, μέσω της ακούσιας συμμετοχής, η οποία μπορεί να γίνει εκούσια με τη σειρά της. Βέβαια ένα από τα πιο σημαντικά είναι εκτός των άλλων και η έλλειψη ενδιαφέροντος συμμετοχής των πολιτών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Η κοινωνική επιδίωξη-στρατηγική ενός δημόσιου φορέα και δη ενός φορέα αυτοδιοίκησης θα συμπληρώσουμε εμείς δεν έρχεται συνεπώς να καλύψει το οποιοδήποτε κενό παροχής

⁵⁵Σαββούλας Μουρατίδου Τσεκτουρίδου, διδακτορική διατριβή από το πανεπιστημιακό ίδρυμα ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ (Δ.Π.Θ) με τίτλο: *ΑΠΑΤΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΝΟΜΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ*, 2017.

⁵⁶Παναγιώτης Λιαργκόβας και Νικόλαος Αποστολόπουλος :Κοινωνική δικτύωση και διάλογος για τη μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: Μια πολυκριτηριακή μεθοδολογική προσέγγιση λήψης αποφάσεων, εκδ, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ, 2020.

υπηρεσιών , αλλά να θωρακίσει την ελεύθερη προσβασιμότητα στις υπηρεσίες αυτές ομάδων-πολιτών με κατώτατο εισόδημα ή και περιορισμένου πολιτισμικού κεφαλαίου (κατά την έννοια του **Bourdieu**).

Επομένως , οι μηχανισμοί πρέπει μέσω του πλουραλιστικού τους ρόλου να είναι έτοιμοι να εντοπίσουν και να αντιμετωπίσουν τα κρίσιμα ζητήματα που διασαλεύονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΧΡΗΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ &

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ &

ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

4.1 Η συμμετοχική δημοκρατία στην τοπική αυτοδιοίκηση της Ελλάδας μέσα από τη διαδικτυακή σφαίρα

Η έννοια της **ηλεκτρονικής δημοκρατίας** εγκολπώνει όλες τις τεχνολογικές καινοτομίες, οι οποίες λειτουργούν ως θετικός πόλος με στόχο την εδραίωση περαιτέρω των δημοκρατικών θεσμών, χωρίς το διαδίκτυο να αποτελεί το μόνο ενδιάμεσο μέσο.

Η ηλεκτρονική δημοκρατία βοηθάει στην στελέχωση και ενσωμάτωση των δομών σε ένα κοινωνικό σύστημα, που επιτρέπει μια πολύπλευρη, διαδραστική και διάφανη αποφασιστική συμμετοχή των πολιτών στα κοινά. Είναι « το μέσο με το οποίο το διαδίκτυο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εντείνει τις δημοκρατικές πρωτοβουλίες και διαβουλεύσεις παρέχοντας ταυτόχρονα περισσότερες πιθανότητες στα μεμονωμένα άτομα και τις κοινότητες προκειμένου να συνδιαλέγονται με την κυβέρνηση και με τη σειρά της η κεντρική εξουσία να γίνεται κοινωνός των μηνυμάτων από τις κοινότητες».⁵⁷ Επιπροσθέτως, η ενεργή συμμετοχή των πολιτών κρίνεται «online» επί του πεδίου της δημοκρατίας σε όλες τις εκφάνσεις της όπως αυτής της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να αναλυθεί η συμμετοχική δημοκρατία μέσα από την τοπική αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα, μέσα από παραδείγματα δήμων που έχουν αναρτηθεί διαδικτυακά καταφέροντας με αυτόν τον τρόπο να αγγίξουμε από μια άλλη οπτική τις δράσεις αυτές στο μεγαλύτερο παλίμψηστο της ισότητας και της δημοκρατίας που επιδιώκουν να εξασφαλίσουν, αν και όχι πάντοτε επιτυχημένα, οι δυτικές δημοκρατίες.

⁵⁷ Λάλας Χρήστος: Το μικρό λεξικό του ίντερνετ, εκδ, Διόπτρα, 2002.

Η συμμετοχική δημοκρατία δεν είναι πανάκεια της κοινωνικής συνθήκης που βιώνουμε σήμερα και χρήζει όπως κάθε άλλος εναλλακτικός δρόμος παιδεία, φροντίδα ως προς την εφαρμογή καθώς και συγκερασμούς ώστε να αντιμετωπιστούν τα εμπόδια που συνεχώς προκύπτουν.

Εκτός, επομένως, από τις δράσεις συμμετοχικότητας, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε και να αναδείξουμε τους λόγους που μέχρι σήμερα η συμμετοχική δημοκρατία δεν αποτελεί τον κύριο δρόμο της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά μια εναλλακτική επιλογή.

4.2 Ιστορικό πλαίσιο τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα

Τα τέλη της δεκαετίας του **1970**, βρήκε τις τοπικές αρχές στην Ελλάδα να ασχολούνται κυρίως με αρμοδιότητες που αφορούσαν την καθημερινότητα όπως η καθαριότητα, την οδοποιία, τον φωτισμό των δρόμων. Απουσίαζαν ουσιαστικές αρμοδιότητες όπως έχει να κάνει με πολιτικές που προκρίνουν την πολιτική της πρόνοιας, όπως συνέβαινε στις περισσότερες χώρες ήδη την εποχή εκείνη στην Ε.Ε. Ακόμα όμως και οι ελάχιστες αυτές αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν εξολοκλήρου αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς υπήρχε έντονος έλεγχος της κεντρικής εξουσίας.

Επομένως, γίνεται κατανοητό ότι η πολύπλευρη πρωτοβουλία δραστηριοτήτων συμμετοχικότητας δεν βρήκε το πρόσφορο έδαφος που βρήκε σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Στόχος μας είναι να αναφερθούμε στις πρωτοβουλίες που έχουν δημοσιευτεί στην τοπική αυτοδιοίκηση ανά την Ελλάδα και να κατανοήσουμε την σημερινή συνθήκη της άμεσης δημοκρατίας όπως και τα αναχώματα που προκύπτουν στην εφαρμογή της.

4.3. Η τοπική αυτοδιοίκηση σήμερα στην Ελλάδα μέσα από το νομοθετικό πλαίσιο της κεντρικής εξουσίας

Σύμφωνα με το περιεχόμενο των διατάξεων του άρθρου 101 Σ, η κρατική διοίκηση οργανώνει και κατανέμει την εξουσία σύμφωνα με το σύστημα αποκέντρωσης και διαιρεί το κράτος σε διαμερίσματα καθοριζόμενα βάσει ορισμένων ουσιαστικών κριτηρίων, όπως είναι οι

γεωοικονομικές, κοινωνικές και συγκοινωνιακές συνθήκες. Κατά το σύστημα αυτό, επιβάλλεται η ίδρυση περιφερειακών κρατικών οργάνων με βασική επιδίωξη την άσκηση κρατικών αρμοδιοτήτων με εκτελεστικό χαρακτήρα.⁵⁸ Μέσα από αυτό το πλαίσιο γίνεται κατανοητός ο μηχανισμός λειτουργίας των επί μέρους περιφερειών καθώς και της εποπτικής λειτουργίας της κεντρικής εξουσίας, σαν μια επιπλέον μορφή λογοδοσίας ή και σαν αιτία για ακόμα περισσότερα αναχώματα.

Επιπρόσθετα αναφέρεται ότι:

Οι νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις είναι αυτοδιοικούμενα ν.π.δ.δ., όπως οι δήμοι και οι κοινότητες. Κατά το άρθρο 102 του Συντάγματος, η τοπική αυτοδιοίκηση ανατίθεται σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου ξεχωριστά από το νομικό πρόσωπο του Κράτους. Περαιτέρω, στην παρ. 5 του ίδιου άρθρου τίθεται ο κανόνας της κρατικής εποπτείας επί των οργανισμών τοπικής αυτοδιοικήσεως, χωρίς ωστόσο να παρεμποδίζεται η πρωτοβουλία και η ελεύθερη δράση τους στο πλαίσιο των τοπικού χαρακτήρα υποθέσεων.⁵⁹ Η διαφοροποίηση της νομικής εκπροσώπησης μας δίνει ξεκάθαρα την αίσθηση διαφορετικής πρωτοβουλίας ωστόσο δεν αναιρεί την ενεργή παρουσία του κράτους σε τομείς όπως η εξασφάλιση της χρηματοδότησης που απαιτείται για καινοτόμες πρωτοβουλίες.

Οι ΟΤΑ πρώτης βαθμίδας διατηρούν την από το Σύνταγμα προβλεπόμενη εξουσιοδότηση της επίβλεψης και διοίκησης όλων των υποθέσεων τοπικού χαρακτήρα μέσα στο πλαίσιο της περιφέρειάς τους, με σκοπό την "προαγωγή των κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων, καθώς και των πολιτιστικών και πνευματικών ενδιαφερόντων των κατοίκων" (άρθρο 41 ν. 2218/1994).⁶⁰

Ο διαχωρισμός των εθνικών υποθέσεων σε γενικές και τοπικές υποθέσεις, ιδιαίτερα σε εθνικές υποθέσεις καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο τον εντοπισμό τι υπερβαίνει το τοπικό επίπεδο και χαρακτηρίζεται ως γενικό και αντίστροφα.⁶¹

Όπως αναφέρει και ο **Α. Μακρυδημήτρης** αυτή η «grey zone» δεν έχει καμιά διάκριση και απαιτεί ειδική μεταχείριση για να διασφαλιστεί η εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος

⁵⁸ **Μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στις περιφέρειες και την αυτοδιοίκηση και άλλες διατάξεις**, ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ-ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΧΕΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΝΟΜΩΝ-ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ

⁵⁹ Ο.π.

⁶⁰ Ο.π.

⁶¹ Α. Μακρυδημήτρη, Διοίκηση και Αυτοδιοίκηση στον νομό, Από τη νομαρχιακή διοίκηση στη νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, ΕΔΔΔ 1995 σελ. 503.

που αποτελεί συνταγματικά καθιερωμένη γενική αναγνώριση των κανονισμών διαχείρισης τοπικών υποθέσεων από τους ΟΤΑ που καθιερώνει το Σύνταγμα, και την αρχή της επικουρικής.

Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκεται η πιο ενεργή συμμετοχή των δομών της τοπικής αυτοδιοίκησης:

Η προσπάθεια για διοικητική αποκέντρωση και ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης, προτείνεται ήδη με το προς ψήφιση σχέδιον νόμου με πολλές αρμοδιότητες - οι οποίες ασκούνται σήμερα από τα κεντρικά όργανα κατά τη διαδικασία υλοποίησης του κρατικού σχεδιασμού - να παραχωρηθούν σε περιφερειακά όργανα και όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης (περιφέρειες, νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις, δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια). Όπως αναφέρεται ρητά και στην Εισηγητική Έκθεση, με το προτεινόμενο νομοσχέδιο ενισχύεται η συμμετοχή των περιφερειακών οργάνων και των ΟΤΑ, και γενικότερα οι αρμοδιότητες τους στο πλαίσιο του κρατικού σχεδιασμού.⁶²

Σε αυτό το πνεύμα επομένως όπως τα παραπάνω παραθέματα που είναι από έγγραφο του 1998 γίνεται κατανοητή η σύμπλευση και η διαφοροποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης από την κεντρική εξουσία στο προαύλιο του 21^{ου} αιώνα. Η συμμετοχική δημοκρατία είναι μια πτυχή που προωθεί η Ευρωπαϊκή ένωση και προσπαθεί να τονίσει μέσω κοινοτικών κονδυλίων.

4.4. Συμμετοχή στην συμμετοχικότητα;

Βασικό πρόβλημα στην τοπική αυτοδιοίκηση είναι ότι απορροφά μόνο μικρό μέρος του πολιτικού ενδιαφέροντος των πολιτών. Υπάρχει η άποψη ότι οι ενεργοί πολίτες αποτελούν τον κοντινότερο προς τον θεσμό του πολίτη-δημότη. Αυτή η διαπίστωση βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με τις θέσεις του Ο.Τ.Α., οι οποίες άλλωστε αποτελούν τον οδοδείκτη της τοπικής αυτοδιοίκησης αλλά και της τοπικής κοινής γνώμης.

Ένας από τους λόγους που δεν συμβαίνει με απόλυτη εφαρμογή αυτό είναι η «πολυφωνία» σε ζητήματα που αφορούν ίδιες αρμοδιότητες. Η αποκέντρωση της ευθύνης παραμένει ένα ασαφές ζήτημα σε πολλές περιπτώσεις επικαλυπτόμενες, η προϋπόθεση ότι μια ευθύνη μπορεί να ασκείται από πολλαπλά επίπεδα διακυβέρνησης ταυτόχρονα, φαίνεται να δημιουργεί πρόσθετες δυσκολίες. Αυτή η συνθήκη αποτρέπει τη ενεργή συμμετοχή των

⁶²Μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στις περιφέρειες και την αυτοδιοίκηση και άλλες διατάξεις, ό.π.

πολιτών καθώς θεωρούν αναποτελεσματικά τα πεδία των αποφάσεων που εκείνοι θα συμμετέχουν. Άλλωστε, και στην Ελληνική επικράτεια οι διαβουλεύσεις ανάμεσα στην κεντρική διοίκηση και την Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων (Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.), σχετικά με τον διαμοιρασμό των αρμοδιοτήτων, οι οποίες τις περισσότερες φορές δεν συνδυάζονται με τους αντίστοιχους πόρους για την εύρυθμη λειτουργία των μηχανισμών, είναι ακόμα στο τραπέζι και δεν έχει υπάρξει τελική συμφωνία.

Ένας ακόμη παράγοντας πρακτικός που έχει σχέση με την οικονομική κρίση στην Ευρώπη δεν είναι άλλος από την γήρανση του πληθυσμού στην Ευρώπη. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, η Ε.Ε. θα χάσει περίπου 10 εκ. κατοίκους, μέχρι το 2050 και περίπου η μισή ευρωπαϊκή περιοχή θα είναι πιο αραιοκατοικημένη από ότι σήμερα, ενώ οι περιοχές που δεν θα επηρεαστούν άμεσα θα είναι πολύ λίγες. Η συνολική γήρανση θα αυξηθεί το 2030 με το 1/3 του πληθυσμού να εισέρχεται στην Τρίτη ηλικία.

Επομένως, στην Ελλάδα που τα στοιχεία δείχνουν πιο αυξημένη τάση και ως προς την υπογεννητικότητα, επικρατεί μια έλλειψη ενδιαφέροντος συμμετοχής στα κοινά καθώς υπάρχουν πιο άμεσα ζητήματα που ο πολίτης κρίνει ότι πρέπει να διαχειριστεί, όπως αυτά της επιβίωσης.

Με δεδομένη τη βούληση στην πράξη ένας μεγάλος αριθμός κρατών – μελών της Ε.Ε., στράφηκε προς την αποκέντρωση των αρμοδιοτήτων και την ενίσχυση του πεδίου εξάσκησης πολιτικών από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, χώρες όπως αυτές της κεντρικής Ευρώπης ακολούθησαν το παραπάνω παράδειγμα (Γερμανία, Αυστρία). Επίσης όμως δεν ήταν λίγες οι χώρες αυτές που διατήρησαν το μοντέλο του συγκεντρωτικού κεντρικού κράτους,⁶³ χώρες όπως η Ελλάδα προτίμησαν λόγω και της οικονομικής κρίσης να μην ακολουθήσουν αυτή την τάση και να μείνουν πιστές στο συγκεντρωτικό κράτος.

Μία αυτοδιοίκηση που δε διαθέτει μια εύρωστη οικονομικά συνθήκη αδυνατεί να ολοκληρώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το έργο για το οποίο έχει συσταθεί. Επομένως αδυνατεί να προωθήσει τη συμμετοχικότητα και την άμεση δημοκρατία

⁶³<https://www.eetaa.gr/> (ανακτήθηκε 23/09/2022)

4.5.Τα παραδείγματα «συμμετοχικών πρωτοβουλιών» στην Ελληνική επικράτεια

Στην έκθεση αξιολόγησης του Καλλικράτη έγινε αναφορά στην αρχή της Συμμετοχικής αυτοδιοίκησης, που στέκεται στο πλευρό του πολίτη ως πολυτροπικός αγωγός βοήθειας της τοπικής κοινωνίας, και στη δυνατότητα να συμβάλλουν οι πολίτες στη συν διαμόρφωση της θεματολογίας των συμβουλίων, εκφράζοντας με αυτόν τον τρόπο τα παράπονα ή τις υποδείξεις τους σε θέματα που άπτονται των τοπικών αρχών.

Λαμβάνονται μέτρα για τη λαϊκή συμμετοχή σε θέματα «γενικού ενδιαφέροντος» αλλά και σε ζητήματα αξιοποίησης της κοινωνίας της πληροφορίας, εθελοντισμού και κοινωνικής συνεργασίας. Αυτά προβλέπονται στο ειδικό άρθρο **214 ΚΔΚ** του νόμου **3434/2006**.⁶⁴

Οι ευκαιρίες για πραγματική συμμετοχικότητα στην τοπική αυτοδιοίκηση είναι συγκεκριμένες και αφορούν τομείς σε πεδία που ήδη έχουμε αναφέρει παραπάνω.

4.6.Συμμετοχικοί προϋπολογισμοί

Η «κοινωνία της πληροφορίας» μας δίνει τη δυνατότητα να εξετάσουμε τα παραδείγματα συμμετοχικότητας στους δήμους της Ελλάδας. Χαρακτηριστική πρωτοβουλία ως προς αυτήν την κατεύθυνση είναι και ο συμμετοχικός προϋπολογισμός. Για να γίνουν πιο ευανάγνωστα τα δεδομένα υπάρχει κατηγοριοποίηση συγκεκριμένων δαπανών που είναι ενδεικτικές ως προς τη δημόσια διοίκηση παρουσιάζοντας τες με λιτό τρόπο και κατανοητό για το σύνολο των πολιτών και κάνουν μνεία:

α) κοινοποίηση ενεργειών και της εφαρμογής του προϋπολογισμού μέσω δημόσιας ενημέρωσης του προϋπολογισμού με έκθεση που θα περιγράφει λεπτομερώς τις ενέργειες που θα γίνουν (αναλήψεις υποχρεώσεων, πληρωμές).

β) ενεργή δράση των πολιτών στις αποφάσεις για την κατανομή ποσού του προϋπολογισμού, που καθορίστηκαν κατά τη συμφωνία του προϋπολογισμού. Το ποσό αυτό θα χρησιμοποιηθεί

⁶⁴Βλ. σχετικά <https://www.poeota.gr/oldsite/download/N.3434-2006.pdf>. (Ανακτήθηκε 25/09/2022)

για σύγχρονες δράσεις που προτείνονται από πολίτες και φορείς και θα είναι διαθέσιμο για διαβούλευση (διαδικτυακά και με φυσική παρουσία). Οι προτάσεις θα υποβληθούν για έγκριση από το Περιφερειακό Συμβούλιο μετά από συστάσεις των περιφερειακών υπηρεσιών. Στην συγκεκριμένη φάση γίνεται ουσιαστική δράση μόνο όσον αφορά τη διαφάνεια και τη λογοδοσία, καθώς η δράση των πολιτών στον προϋπολογισμό μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω των εκλεγμένων εκπροσώπων τους, που έχουν εκλεγεί μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες (Περιφερειάρχη, αντιπεριφερειάρχων, περιφερειακών συμβουλίων κλπ.).⁶⁵

Οι μορφές του συμμετοχικού προϋπολογισμού και διεργασιών που προκύπτουν μέσω της διαβούλευσης, λειτουργούν ως μεθοδολογίες διεύρυνσης της συμμετοχής με στόχο τον εκδημοκρατισμό της τοπικής αυτοδιοίκησης στο σύνολο της.⁶⁶ Τα τελευταία χρόνια η συγκεντρωτική πολιτική ως προς την εξουσία, κρίνει αναγκαία την πρωτοβουλία δημιουργίας τέτοιων πρωτοβουλιών για την προώθηση της συμμετοχικότητας. Βέβαια η εφαρμοσμένη πολιτική διαφέρει αρκετά από το φιλολογικό επίπεδο και την επιθυμία ενεργής παρουσίας της άμεσης δημοκρατίας. Επομένως και τα εργαλεία που υπάρχουν αξιοποιούνται περιορισμένα, όπως οι συμμετοχικοί προϋπολογισμοί.

Ο προβληματισμός που προκύπτει και η διαβούλευση παραμένουν επαρκείς τόσο σε φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης όσο και σε άλλες εκφάνσεις τοπικών κοινωνιών (λαϊκές συγκεντρώσεις).

Στην Ελλάδα η γραφειοκρατικοποίηση και οι πολιτικές λιτότητας έχουν περιορίσει αισθητά την εδραίωση συμμετοχικών προϋπολογισμών στην τοπική αυτοδιοίκηση.⁶⁷ Ο διάλογος αυτός παραμένει στην φάση της διεργασίας, σε επίπεδο φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης, και τοπικών κοινωνιών και κοινοτήτων. Η συγκυρία της πανευρωπαϊκής επιθυμίας, σε πιο συμμετοχικές δομές, με την οικονομική κρίση που ταλάνισε την Ελλάδα καθυστέρησε την διαμόρφωση κουλτούρας που θα οδηγούσε σε τέτοια μονοπάτια.

Το 2011 η Ελλάδα ήταν από τις πρώτες χώρες που συμμετείχε στη διεθνή «Open Government Partnership» και άρχισε να καταρτίζει το «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ανοικτή Διακυβέρνηση». Ο «Ανοικτός-Συμετοχικός Προϋπολογισμός» θεωρείται μία από τις μορφές ανοικτής τοπικής Αυτοδιοίκησης που υπάρχει σε δύο περιφέρειες της χώρας.⁶⁸ Η παραπάνω διαπίστωση μας φανερώνει ότι η μη ακόμη επιτυχημένη εδραίωση «συμμετοχικής αντίληψης»

⁶⁵ Βλ. σχετικά www.opengov.gr/types. (Ανακτήθηκε 25/09/2022)

⁶⁶ Βλ. σχετικά [Συμμετοχικός Δημοτικός Προϋπολογισμός 1.pdf \(boell.org\)](#). (Ανακτήθηκε 25/09/2022)

⁶⁷ Ο.π.

⁶⁸ Ο.π.

δεν έχει σχέση με την πρόσβαση σε τέτοια προγράμματα, που προφανώς υπήρχε αλλά σε άλλους παράγοντες.

Με την πάροδο του χρόνου υπάρχει μια συνεχής «διασπορά» του Σ.Π σε όλη την επικράτεια:

Η δεκαετία 2010-2020 ήταν μια περίοδος κατά την οποία ξεκίνησαν σταδιακά οι εφαρμογές ΣΠ στην Ελλάδα, με ορισμένους Δήμους (για παράδειγμα, το Δήμο Κορυδαλλού) να κάνουν τα πρώτα βήματα λίγα χρόνια πριν, στα τέλη της δεκαετίας του 2000. Ενδεικτικά τα χρονικά διαστήματα 2010-2014 και 2014-2019, με διαφορετικές αρχικές επιδιώξεις και επίπεδα εφαρμογής, Δήμοι της Αθήνας, της Κηφισιάς, του Χαλανδρίου, αλλά και εκτός Αττικής, όπως των Ιωαννίνων ξεκίνησαν με μεγαλύτερη ή μικρότερη δυναμική την υλοποίηση μορφών και προγραμμάτων ΣΠ.⁶⁹

Το μέλλον για την νέα προγραμματική περίοδο (2021-2027) παραμένει ανοιχτό ως προς τη διαβούλευση για πιο επιτυχημένη εφαρμογή τέτοιων πρωτοβουλιών ωστόσο δεν υπάρχει αισιοδοξία καθώς τα τελευταία χρόνια λόγω και της υγειονομικής κρίσης που επέβαλλε η πανδημία του Covid 19 δεν υπήρξε ανάπτυξη αλλά υποχώρηση σε αυτούς τους τομείς. Μαζί με τον περιορισμό των δημοκρατικών δικαιωμάτων των πολιτών λόγω των μέτρων προστασίας για το ανάχωμα διασποράς του κορονοϊού, θα περίμενε κανείς την ελπίδα για μια αύξηση της επιθυμίας διασφάλισης της δημοκρατικής συνείδησης, αντιθέτως όμως υπάρχουν φόβοι ως προς την αντίθετη κατεύθυνση, δηλαδή την επιλογή συγκεντρωτικών πολιτικών, έλλειψη δημοκρατικών διαδικασιών καθώς και κοινωνικής δικαιοσύνης. Απόψεις που αν επαληθευτούν δυσχεραίνουν επιλογές που ακόμα λειτουργούν με μια πιο πιλοτική εφαρμογή.

4.7.Οι εφαρμογές συμμετοχικότητας στην πράξη των Σ.Π στην τοπική αυτοδιοίκηση της Ελλάδας.

Οι πολίτες βρίσκοντας δίοδο σε τοπικό επίπεδο διακυβέρνησης είναι σημαντικό να δρουν ως ενεργοί πολίτες συμμετέχοντας στην αντιμετώπιση των τοπικών ζητημάτων, στη λήψη και εφαρμογή αποφάσεων για θέματα που τους αφορούν άμεσα.⁷⁰ Λόγω της κρίσης του περιβάλλοντος και την ισχυρή αντιμετώπιση του έως τώρα από τις κεντρικές διοικήσεις, υπάρχουν πολλές ενέργειες σε τοπικό επίπεδο που προσπαθούν να διαχειριστούν τέτοια

⁶⁹Βλ. [Συμμετοχικός Δημοτικός Προϋπολογισμός 1.pdf \(boell.org\)](#)(Ανακτήθηκε 25/09/2022)

⁷⁰ Βλ. Άρθρο της εφημερίδας των συντακτών. https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/290288_symmetohiki-dimokratia-i-ohi. (Ανακτήθηκε στις 25/09/2022)

ζητήματα όπως της ρύπανσης του αέρα. Εκτός από τους ΣΠ υπάρχουν και άλλες συμφωνίες με πόλεις διαφορετικών χωρών όπως αυτή που θα παραθέσουμε παρακάτω.

Το **Crowdsourcing** είναι μια δράση που αφορά το περιβάλλον και συγκεκριμένα την ποιότητα του αέρα. Είναι μια δράση που έχει ενεργοποιηθεί σε 5 πόλεις σε όλη την Ευρώπη: **Αθήνα, Ταλίν, Ρίγα, Μπουργκάς, Λισαβόνα και Βουδαπέστη**.⁷¹ Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται διακρατική σύνδεση ζητημάτων τοπικού χαρακτήρα δίχως την παρέμβαση της κεντρικής εξουσίας. Λύσεις που στόχο έχουν την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης με μια από τις βασικές αρχές, αυτής της ποιότητας του αέρα, ζητώντας παράλληλα τη βοήθεια των πολιτών, στοιχείο που επιδιώκει η παραπάνω δράση και κατ' επέκταση οι δήμοι των παραπάνω πόλεων. Το ευρωπαϊκό έργο **CODE** λειτουργεί υπό την αιγίδα της Ανώνυμης Αναπτυξιακής Εταιρείας Μηχανογράφησης (ΔΑΕΜ) του δήμου και στηρίζεται στην συλλογική δράση των πολιτών, μέσω της τεχνολογίας που θα οδηγήσει εν τέλει σε λήψεις αποφάσεων για ζητήματα της πόλης τους.⁷²

Μαζί με τις δράσεις εικονικές και μη που προσπαθούν να τονώσουν το ενδιαφέρον των πολιτών και την απεμπόληση των αλυσίδων του στενού «δεσμού» με τις κεντρικές κυβερνήσεις διαμορφώνονται και θεωρητικά εναλλακτικά εργαλεία που προσπαθούν να δημιουργήσουν πρακτική εφαρμογή της συμμετοχικότητας στην καθημερινότητα του πολίτη, όχι μόνο τοπικά, εθνικά, αλλά και υπερεθνικά.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό του όρου «**πληθοπορισμός**» (crowdsourcing), είναι μια μορφή συλλογικής διαδικτυακής δραστηριότητας, όπου το ενδιαφέρον γύρω από αυτό το φαινόμενο είναι συνεχώς αυξανόμενο. Ακροθιγώς σημαίνει η ανάθεση καθηκόντων/λειτουργιών που έως και σήμερα γινόταν από υπάλληλους, τώρα με την βοήθεια της τεχνολογίας web οι λειτουργίες αυτές μεταφέρονται, με τη μορφή ανοιχτού καλέσματος, σε μια αχαρτογράφητη ψηφιακή κοινότητα.⁷³ Ο όρος αναφέρεται ως τάση ανάδειξης μαζικής συνεργασίας πλήθους ατόμων που είναι ικανοί να αναλάβουν καθήκοντα και να λύσουν προβλήματα προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι στόχοι.

⁷¹Βλ. [Συμμετοχική δημοκρατία από τον δήμο Αθηναίων για την ατμοσφαιρική ρύπανση \(athina984.gr\)](http://athina984.gr) (Ανακτήθηκε 25/09/2022)

⁷²Βλ. [Συμμετοχική δημοκρατία από τον δήμο Αθηναίων για την ατμοσφαιρική ρύπανση \(athina984.gr\)](http://athina984.gr) (Ανακτήθηκε 25/09/2022)

⁷³Αλεξάνδρα Καραβά. Καλά Παραδείγματα Πληθοπορισμού (Crowdsourcing) και Πολιτοπορισμού (Citizen-Sourcing) στον Δημόσιο Τομέα: Μελέτη, Αξιολόγηση και Προτάσεις Εφαρμογής. ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, 2018.

Η ενοποίηση της ενεργής συμμετοχής και της συμπόρευσης μεταξύ της κεντρικής διοίκησης και της κοινωνίας των πολιτών όταν επεκταθεί μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία εκ νέου αξιακού συστήματος με δημόσια έκφραση αλλά και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.⁷⁴

Η συμμετοχή έχει γίνει συνώνυμο του ορθού τρόπου διακυβέρνησης για τη δημοκρατικότητα των θεσμών ανά τον κόσμο. Η δράση που αφορά στο μοντέλο πρακτικής της συμμετοχής των πολιτών αναπτύσσεται διαρκώς με δυναμική, από την συμμετοχή μέσω κατ' ιδίαν επαφών έως την δημιουργία και ανάπτυξη project που προωθούν τη διαδικτυακή δημοκρατία. Αυτές οι εμπειρίες έχουν έναν πιο οικουμενικό χαρακτήρα και δεν περιορίζονται μόνο σε τοπικό επίπεδο.⁷⁵

Ένα άλλο παράδειγμα που στρέφεται σε αυτόν τον τομέα ανάδειξης συμμετοχικότητας μέσω της ψηφιακής εξέλιξης είναι και ο δήμος Φυλής ο οποίος χρησιμοποιεί το εργαλείο της ψηφιακής αλλαγής και μετασχηματισμού. Προωθούνται δράσεις συμμετοχικότητας και διαφάνειας μέσω νέων εγχειρημάτων με σύγχρονη οπτική, καθώς και δράσεις που αφορούν την βελτισποίηση της καθημερινής αναγκαιότητας δραστηριοτήτων για τους πολίτες. Επίσης το ανοιχτό εργαστήριο καινοτομίας και ψηφιακής επιχειρηματικότητας λειτουργεί υπό την χορηγία και οργανωτική και τεχνική υποστήριξη των Ελληνικών Εταιρειών τεχνολογίας και καινοτομίας, crowdpolicy.⁷⁶

Ο λόγος που επιλέχθηκε το παραπάνω παράδειγμα είναι για τονιστεί πως στην εξέλιξη της συμμετοχικότητας το παρόν δηλώνει και η ιδιωτική πρωτοβουλία που μέσω της επιλογής των δήμων επιχειρεί να ανεξαρτητοποιηθεί και να δημιουργήσει δομές που θα εξυπηρετούν τους απλούς πολίτες σε τοπικό ή και εθνικό επίπεδο.

Εύλογα κατανοεί κάποιος ότι υπάρχουν τόσο το ενδιαφέρον για περισσότερους μηχανισμούς που να προωθούν την συμμετοχικότητα στην Ελλάδα, όσο και τα θεωρητικά εργαλεία, οι συνεργασίες με πόλεις διαφορετικών χωρών, και η συμμετοχή του ιδιωτικού φορέα. Η ύπαρξη όλων αυτών των παραγόντων συντελούν στην βελτίωση των λειτουργιών που θα προωθούν την συμμετοχικότητα. Αυτό που λείπει πρωτίστως, είναι η διάθεση για δημιουργία ευρύτερου

⁷⁴Σε αυτό το εγχείρημα, δημοκρατικού μετασχηματισμού συμμετέχουν διεθνείς οργανισμοί, όπως ο ΟΗΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ή η Παγκόσμια Τράπεζα. Σημαντικό να ειπωθεί είναι ότι συμβάλλει στην οικοδόμηση της εμπιστοσύνης του κοινού στην κυβέρνηση, αυξάνοντας την ποιότητα της δημοκρατία και ενισχύει την ιδιότητα του πολίτη (OECD, 2001).

⁷⁵Αλεξάνδρα Καραβά. Καλά Παραδείγματα Πληθοπορισμού (Crowdsourcing) και Πολιτοπορισμού (Citizen-Sourcing) στον Δημόσιο Τομέα: Μελέτη, Αξιολόγηση και Προτάσεις Εφαρμογής. ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, 2018.

⁷⁶ Βλ. [CityLab-Δήμου Φυλής | 21 Ιουνίου 2022, στις 19:00 #hybrid | by Konstantina Psoma | The crow-policy--collection | Medium](#). (Ανακτήθηκε στις 25/09/2022)

χώρου κινήσεων στην τοπική αυτοδιοίκηση από την κεντρική εξουσία, καθώς και η διασφάλιση μηχανισμών λογοδοσίας που θα επιτρέπει την προσήλωση στην αναβάθμιση του ρόλου της άμεσης δημοκρατίας όχι μόνο σε τοπικό αλλά και εθνικό επίπεδο.

Σε τοπικό επίπεδο δε μεγάλο ρόλο παίζει και η ισχνή χρηματοδότηση. Η ενεργή συμμετοχή των πολιτών είναι προαπαιτούμενο για να διασφαλιστεί η σωστή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος μέσω της διαμόρφωσης κριτικής-δημοκρατικής συνείδησης, αλλά και κοινωνικής δικαιοσύνης.

Μπορεί σαν όροι να είναι χλιοειπωμένοι χωρίς να είναι εφαρμόσιμοι δυστυχώς στην ολότητα τους. Επομένως δίχως την καλλιέργεια αυτών των όρων στον κάθε ένα πολίτη ξεχωριστά δεν θα βελτιωθεί ο καθημερινός του βίος, ένα από τα πολλά ζητούμενα σε τοπικό επίπεδο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ως κατακλείδα, πρέπει να ειπωθεί ότι τα τελευταία χρόνια έχουν παρθεί πρωτοβουλίες από φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης και οργανισμούς, που έχουν ως στόχο τη συλλογική δράση των πολιτών, σε πεδία όπου μέχρι εσχάτως αποτελούσαν εξολοκλήρου τομείς αποφάσεων της κεντρικής εξουσίας.

Η φιλελεύθερη δημοκρατία υπήρξε ένα κατεκτημένο της αυλοκολακείας των υπέρμαχων της επικράτησης του δυτικού πολιτισμού. Τα τελευταία χρόνια όμως, λόγω και της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, βαδίζουμε στην κοινωνία των αντιφάσεων και των ανισοτήτων. Υπάρχει μεν η διάθεση να υποστηριχτεί η άμεση Δημοκρατία μέσω της συμμετοχικότητας και η ενεργή παρουσία των πολιτών μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παράλληλα όμως λόγω της πολύπλευρης κρίσης (πανδημία, οικονομία, έλλειμμα δικαιοσύνης) η τοπική αυτοδιοίκηση υπερχρηματοδοτείται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να φέρνουμε σε πρώτο πλάνο τις αποφάσεις της Ε.Ε, να επιχειρούμε την απορρόφηση των κονδυλίων δίχως όμως η κεντρική κυβέρνηση να δίνει χώρο να αναπνεύσει η τοπική κοινωνία προκειμένου να επιλέξει το βέλτιστο τρόπο ενεργοποίησης των πολιτών στη λήψη των αποφάσεων.

Τα «στενά όρια» δίνουν κάποια περιορισμένη εξέλιξη που δεν συνάδει με το θετικό κλίμα όταν ανακοινώνονται οι διακοινοτικές πρωτοβουλίες. Αναδεικνύεται σε εμβληματικό παράγοντα η Ε.Ε καθώς και οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού συμβουλίου έχουν στόχο την ενίσχυση της δημοκρατικής συνείδησης.

Το έλλειμμα συνεννόησης κεντρικής κυβέρνησης και τοπικής αυτοδιοίκησης δεν είναι τωρινό, προϋπήρχε και φθάνει στο σήμερα μέσω της ανάδειξης μηχανισμών που προωθούν τη συμμετοχικότητα. Κάποια βήματα έχουν γίνει και σίγουρα λειτουργούν θετικά ως προς την καθημερινότητα του πολίτη, υπολείπονται όμως των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών.

Τομείς που χρήζουν αναγκαιότητας να βελτιωθούν είναι οι μηχανισμοί λογοδοσίας που θα θωρακίσουν τον δρόμο προς την συμμετοχή των πολιτών, καθώς και δράσεις που θα αναθερμάνουν το ελλειπές μέχρι σήμερα ενδιαφέρον των πολιτών για συμμετοχή στις λήψεις αποφάσεων τοπικά και όχι μόνο. Το μακρό διάστημα της πολύπλευρης κρίσης έχει αφήσει το αποτύπωμα της στην κοινωνία .

Η προσπάθεια οφείλει να είναι πολύπλευρη και σθεναρή. Στην τοπική αυτοδιοίκηση σημαντικό ρόλο παίζει η συνεχής ανταλλαγή παραστάσεων και ο ουσιαστικός διάλογος μεταξύ των ποικίλων περιπτώσεων σε όλα τα επίπεδα αποφάσεων. Οι τοπικές αρχές μπορούν να μοιράζονται εμπειρίες, να παραδέχονται δυσκολίες που είναι κοινές και πολλές φορές να λειτουργούν θετικά στις πολιτικές συνεργασίας με άλλες διοικήσεις εγχώρια ή μη. Αυτό γίνεται μέσω μιας συνεχούς διαδικασίας δημιουργίας ενός δικτύου επικοινωνίας και συνεχούς ανατροφοδότησης. Η συμμετοχή σε διεθνείς δράσεις όπως διεθνή συνέδρια και θεσμικές διαβουλεύσεις αποτελεί προϋπόθεση στην προσπάθεια αυτή. Η ενεργός δέσμευση με πανευρωπαϊκές και παγκόσμιες πόλεις και άλλους θεσμούς όπου είναι δυνατό , προσφέρει πολλές δυνατότητες για τη σημερινή ανάπτυξη και οδηγεί σε μια πιο μακροπρόθεσμη πορεία.

Η θεμελιώδης έλλειψη που παρατηρείται στην Ελλάδα και πανευρωπαϊκά είναι οι συγκεκριμένοι θεσμοί και τα εργαλεία, που επιτρέπουν τον συμμετοχικό σχεδιασμό. Ενδεικτικά μερικές φορές το πρόβλημα δεν είναι μόνο χρηματικό, αλλά πολιτικό. Απαιτείται προθυμία για καινοτομία , καθώς και η υιοθέτηση και η ανάπτυξη καλών πρακτικών από άλλες χώρες για να διαμορφωθούν τα εργαλεία εκείνα που μετατρέπουν κάθε πρωτοβουλία συμμετοχικής πολιτικής σε μια ουσιαστική διαδικασία.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι κεντρικές αρχές θα πρέπει να δώσουν στους Δήμους και στις Περιφέρειες μια «σφαίρα ελευθερίας» προκειμένου να προσαρμόσουν αυτές τις

πολιτικές και συχνά να τις ενθαρρύνουν. Μέχρι σήμερα λείπει αυτή η συνεργασία που θα υποβοηθήσει στην ανεξαρτητοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Επομένως, αντί να αντιμετωπίζονται με διστακτικότητα και απροθυμία οι πρωτοβουλίες συμμετοχικότητας, πρέπει να θεωρηθούν ως διαδικασίες απαραίτητες της δημοκρατικής ενδυνάμωσης, ενίσχυσης της αξιοπιστίας και της διαφάνειας, εν μέσω και του απαραίτητου ψηφιακού μετασχηματισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

- Αλεξάνδρα Καραβά. Καλά Παραδείγματα Πληθοπορισμού (Crowdsourcing) και Πολιτοπορισμού (Citizen-Sourcing) στον Δημόσιο Τομέα: Μελέτη, Αξιολόγηση και Προτάσεις Εφαρμογής. ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, 2018.
- Barber. A.E, Recruiting employees: Individual and organizational perspectives, εκδ, Sage Publications, Inc, 1998.
- Κωνσταντίνος Τσουντας, Η οργάνωση και οι λειτουργίες της κεντρικής διοίκησης και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εκδ, Παπαζήση, 2010.
- Νικόλαος Χλέπας-Κομνηνός, Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα – ο διαλεκτικός ανταγωνισμός της αποκέντρωσης με την αυτοδιοίκηση, εκδ, Αντ.Ν. Σάκκουλας, 1995.
- Peter Harbele, Η τοπική αυτοδιοίκηση στον αστερισμό του ευρωπαϊκού συνταγματικού δικαίου, εκδ, Αντ.Ν. Σάκκουλας, 2010.
- Λάλας Χρήστος: Το μικρό λεξικό του ίντερνετ, εκδ, Διόπτρα, 2002
- Αντώνης Μακρυδημήτρης, Διοίκηση και Αυτοδιοίκηση στον νομό, Από τη νομαρχιακή διοίκηση στη νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, ΕΔΔΔ 1995
- Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, 2011.
- Schmidt.G. Manfred, Θεωρίες της δημοκρατίας, εκδ. Σαββάλας, 2004.
- Ρένος Μιχαλέας, Άμεση συμμετοχική δημοκρατία και τα δικαιώματα του ανθρώπου, εκδ. Θεرسίτης, 1982
- Δημήτριος Μάρδας, Από την ΕΟΚ στην ΕΕ, «Από την ολοκλήρωση της Ενιαίας Αγοράς έως την πολιτική ενοποίηση του Ευρωπαϊκού χώρου», Β' έκδοση, Ζυγός, Θεσσαλονίκη, 2008.
- Παναγιώτης Λιαργκόβας και Νικόλαος Αποστολόπουλος :Κοινωνική δικτύωση και διάλογος για τη μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: Μια πολυκριτηριακή μεθοδολογική προσέγγιση λήψης αποφάσεων, εκδ, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ, 2020.

- Αντωνία Παπαδάκη, διπλωματική εργασία του πανεπιστημιακού ιδρύματος: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας με τίτλο: *Οι μηχανισμοί λογοδοσίας: Πρακτικές και ανάπτυξη πολιτικών σε ένα διεθνές χρηματοπιστωτικό ίδρυμα*, 2016.
- Σαββούλας Μουρατίδου Τσεκτουρίδου, διδακτορική διατριβή από το πανεπιστημιακό ίδρυμα Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Δ.Π.Θ) με τίτλο: *Απάτη και κατάχρηση στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλειας: Κοινωνικές-οικονομικές, νομικο-πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις του φαινομένου στην Ελλάδα*. Με έμφαση στις βασικές συνιστώσες της Κοινωνικής Μεταρρύθμισης, 2017.
- Benjamin Barbe, ισχυρή δημοκρατία, συμμετοχική πολιτική για μια νέα εποχή, εκδ, Παπαζήση, 2007.
- Μαρία Δαμανάκη, Συμμετοχική δημοκρατία- εγχειρίδιο για ενδιαφερομένους, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2004

Ξενόγλωσση:

- David Held, *Models of Democracy*, ed. Polity Press, 2006
- Schmidt G. Manfred, *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2000
- Kaufmann Bruno, Böchi Rolf, Braun Nadja, *The IRI (Initiative & Referendum Institute Europe) Guidebook to Direct Democracy in Switzerland and beyond*, editor Paul Carline in cooperation with Federal Department of Foreign Affairs, General Secretariat, Presence Switzerland, 2010.
- Veronique Pujas & Martin Rhodes. "Party Finance and Political Scandal in Latin Europe. ", εκδ, European University Institute (EUI), 1998.
- Benjamin Barbe, *Ισχυρή δημοκρατία, συμμετοχική πολιτική για μια νέα εποχή*, εκδ, Παπαζήση, 2007.

ΒΒΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Kyriazis N. and Metaxas T. 'Bounded Rationality and Institutional Change' Evolutionary and Institutional Economic Review, 2010.
- Matsusaka, J. The Eclipse of Legislatures: Direct Democracy in the 21st Century. Public Choice, 2005.
- Λαδή Σ. Συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια πολιτική: από τη θεωρία στην πράξη. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 2015.
- Simon Hix: The Party System in the European Parliament: Collusive or Competitive, 2003.

• ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0790&from=EN> ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ -Σχετικά με το ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης για τη δημοκρατία.
- Απόφαση του συμβουλίου της Ευρώπης.
<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/el/pdf>.
- Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας, <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-grc-cypriot-a6/1680a19f12>
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/files/in-the-past/ep-and-treaties/maastricht-treaty/el-resolution-on-the-results-of-the-intergovernmental-conference-19920407.pdf>.
- Εγχειρίδιο σχετικά με το ευρωπαϊκό δίκαιο κατά των διακρίσεων, εκδ, 2018. Παρατίθεται ηλεκτρονικά,
https://www.echr.coe.int/documents/handbook_non_discr_law_ell.pdf.
- <https://www.universitedepaix.org/il-faut-que-le-pouvoir-arrete-le-pouvoir-montesquieu/>
- Συμβούλιο της Ευρώπης, ιστότοπος που αναφέρει τις υποεπιτροπές:¹<https://www.consilium.europa.eu/el/council-eu/decision-making/>.

- <https://www.eetaa.gr>.
- <https://www.poeota.gr/oldsite/download/N.3434-2006.pdf>.
- www.opengov.gr/types.
- [Συμμετοχικός Δημοτικός Προϋπολογισμός_1.pdf \(boell.org\)](#).
- <https://www.open.gov.partnership.org/>.
- <https://opengov.pdm.gov.gr/>.
- <https://hello.crowdapps.net/opendata-stereas-elladas/open-budget/>.
- [Συμμετοχική δημοκρατία από τον δήμο Αθηναίων για την ατμοσφαιρική ρύπανση \(athina984.gr\)](#).
- [Citylab Δήμου Φυλής | 21 Ιουνίου 2022, στις 19:00 #hybrid | by Konstantina Psoma | The crowdpolicy collection | Medium](#).